

473553

Pill, Johannes.

Auhinnatöö
473553

- I -

1. XII. 1930. a. tunnustatud
I auhinna laureaat.

Autor: Stud. pharm.

AUHINNATÖÖ TEEMIL:

Johannes Pilt

J. Kambel
Tartu ülikooli Sekreter

ANDMEID ÜHE EESTI

KESKMISE SUURUSEGA LINNA

TERVISHOIULISTEST

OLUDEST.

[1.]

A. B

7738.

Märgusõna: "Virumaa."

Tartus, 1930. a.

S i s u.

ANDMEID RAKVERE

Lehek.

LINNA TERVISHOIULISTEST

Eessõna IV

OLUDEST.

I. Linna uldkirjeldus ja uldtervishoiulise seisukord 1.

II. Elanikud 12.

III. Klubi- ja teatrite 14.

IV. Valgustus 18.

V. Põitlus 22.

VI. Joogivesi 30.

VII. Koolitervishoid 38.

VIII. Tööliste tervishoid 44.

IX. Tervishoiulised ja hoolekande asutused ja tervishoiulise per-
sonal..... 51.

X. Haiguste liikumise 61.

XI. Loostertervishoid 64.

XII. Uldkõhivõte 68.

LISANDUS. 72.

Lisad: 1) Sündmused, aruanded, diagrammid j.n.e. X.3. 1 - 89.

2) Tabelid X.3. 1 - 30.

3) Album 48 piltootusega.

S i s u.

	lehek.
Eessõna	IV
I. Linna üldkirjeldus ja üldtervishoidlik seisukord	1.
II. Elanikud	12.
III. Elumajad	14.
IV. Valgustus	18.
V. Toitlus	22.
VI. Joogivesi	30.
VII. Koolitervishoid	36.
VIII. Tööliste tervishoid	44.
IX. Tervishoidlised ja hoolekande esutused ja tervishoidline per- sonaal.....	51.
X. Haiguste liikumine	61.
XI. Loomatervishoid.	64.
XII. Üldkokkuvõte.	66.
KIRJANDUS.	72.
<u>Lisad:</u> 1) Sundmäärused, aruanded, diagrammid j.n.e. N.N. 1 -	28.
2) Tabelid N.N. 1 -	36.
3) Album 48 pildistusega.	

EESSÕNA.

I LINNA ELUKORRA JA ELUKORRA

SEISUKORD.

Rakvere on üks neist kodumaa linnadest, kus paljud tähtsad tervishoidlikud küsimused veel lahendust ootavad. Kuigi majandusline seisukord suurte reformide peatset teostamist ei võimalda, on paljud hädavajalised uuendused siiski läbiviidavad ka praeguses olukorras, kui asja tähtsusest arusaadakse ja seda õieti hinnatakse. Igakülgne uurimine ja asjaga tutvumine on möödapääsematu vajaduseks uute korralduste ratsionaalsel läbiviimisel. Käesoleva tööga on tahetud andmete abil üksikasjaliselt selgitada tervishoidlikku olukorda linnas. Andmed, mis siin toodud, on suures enamikus kohapealsete uurimuste tulemused. Statistilisi andmeid Riigi Statistika keskbüroo väljannetest ja teistest allikatest on tarvitatud ainult võrdluseks, või neil juhustel, kui kohapeal nende saamine raskendatud oli. Kuigi kõik küsimused siin täiel määral valgustust ei leia, on toodud andmed siiski tarvilikuks selgituseks ja näpunäiteks asjast huvitatuile.

Autor avaldab tänu kohalikkude asutuste juhatajaile ja ametnikele, kes töö edukaks läbiviimiseks kaasa aitasid, iseäranis aga Virumaa apteegi juhatajale h-ra prov.H.Jürmann'ile, kelle lahke loaga kasutati apteegi laboratooriumi sisseseadet veeproovide analüüsimisel.

I LINNA ÜLDKIRJELDUS JA ÜLDTERVIS-
HOIDLIK SEISUKORD.

Rakvere asub Virumaa läänepoolses osas Tallinn-Narva raudtee ääres, 21 klm kaugusel mererannast. Rannaga ühendab linna Rakvere-Kunda raudtee. Teistest ühendusteedest, peale raudteede, on tähtsamad: Tallinn-Narva maantee, mis läbib linna põhjapoolset osa, lõunasse viiv Rakvere-Väike-Maarja ja kagupoole viiv Rakvere-Viru=Jaagupi-Venevere tee. Enam kohaliku tähtsusega on läänepoole minev Kadrina tee, kagusse viiv Rägavere tee ja raudtee jaama tagant põhjapoole keerav Arkna tee. Tallinna maanteed mööda kuni Haljalani ja sealt edasi loode sihis pääseb Viru ranna parimatesse suvituskohtadesse Vösule (38 klm) ja Vainopeale (52 klm) .

Linn oli varematal aegadel ümbritsetud Rakvere mõisa- ja kirikumaadest ning võis areneda peamiselt ainult põhja-lõuna sihis. Viimastel aastatel on aga mõisa- ja kirikumaade võõrandamise tõttu olukord täiesti muutunud. Kagupoolsele maaalale linna ja seminari vahel, niisama ka endisest Rakvere mõisast ida pool, raudtee ja linna vahel asuvale maa-

tükile on tekkinud elumajade kvartaalid avarate uulitsatega. Hiljem, 1928 aastast peale hakkas kasvama uus linnaosa ka Rahvamajast läänepool asuvale väljale. Ühtlast kasvamist takistab idapoolsel linnaserval asuv 20 hektari suurune Pagusoo. Linna all oleva maaala suurus on 908 hektari, linna pärelt oleva maa üldsuurus aga, ühes arvatud Lilleoru mõis, 2711 hektari.

Läänest ja edelast piirab linna 1 klm ulatusel Vallimägi, mille lõunapoolsel osal kasvab põline tammemets. Vallimäe kõrgus merepinnast on 141 meetrit, relatiivne kõrgus võrreldes mäejalal oleva lausamaaga 25 meetrit. Mäenõlvakul asub vanem linnaosa. Maapinna kallak lõpeb lõunast põhjapoole voolava "Soolika" ojaga. Kuid edasi näitab maapind jälle tõusu, mis iseäranis silmapaistev on linna kagupoolses osas. Idapool lõpeb linn madalikuga, mille põhjapoolne osa iseäranis soine ja niiske on ja "Pagusoo" nime kannab. Lõunast põhjapoole on maapinna kallak õige tunduv, nimelt 12 - 13 meetrit. Pinnavete kogujaks on "Soolika" oja, (v.alb.NN 39,40), mille laius keskmiselt 2,5 - 3,0 meetrit. Kevadiste suurvete ajal tõuseb vesi nii kõrgele, et osa madalamaid kaldaid vee all seisavad. Kannatavad selle all peamiselt aiad, mõnikord ka majad, väga harva uulitsad.

M a a p i n d sisaldab palju kruusa ja paekivi tükkiesi. Siin asub Rakvere lademe lubjakivi üsna pinna ligidal, sagedasti ainult mõnikümmend sentimeetrit maapinnast. Ainult Vallimäe nõlvakul on paksemad moräänkihid mis kõrgematel kohtadel

mitmekümne meetrini ulatuvad.

Õ h k u rikub linnas tunduvalt põlevkivi suits, iseäranis raudtee jaama ja suuremate vabrikute ümbruses. Kat- sed, mis sellel alal korraldatud, juuni ja juuli kuul, andsid üllatavaid tagajärgi. Majas, mis asub Härma uul. N 13, umbes 75 meetrit raudtee jaamast, olid asetatud 24-aks tunniks lah- tise akna alla valged paberilehed. Kuul päeval kaheksast olid paberilehed kaetud üsna tugeva pruunika korraga. Kahel päeval oli tahmakord vaevalt märgatav. Kõigil katsete päevil oli tuul jaama poolt, ilm selge, vihma ei sadanud. Harilikku tolmu on suvel linnas palju ja seda nimelt peene kruusa tõttu, mille abil uulitsaid sillutatakse. On küll katsutud tolmu vähendada uu- litsate kastmise abil, kuid ilma märgatavate tagajärgedeta.

K l i i m a o l u d e kohta Rakveres andmeid ei ole, sest meteoroloogilisi vaatlusi linnas ei tehta. Lähem vaat- luskohd asub Rakverest 7 kilomeetrit põhja pool, nimelt Arkna põllutöökoolis, ja sealgi on andmeid ainult 1. juulist 1928. aastast peale. Et Rakvere ja Arkna kliimaoludes vähese vahemaa tõttu suurt lahkuminekut ei või olla, siis on tabelis N 1 too- dud Arknas toimetatud vaatluste tagajärgedest keskmised kahe aasta jooksul. Nagu andmetest näha, on kõige külmem kuu vaatlu- si toimetatud aastatel olnud veebruar, kõige soojem - juuli. Sademeid oli kõige rohkem juulis, kõige vähem veebruaris. Sel- geid päevi oli mais ja juunis, kumbagis kuus, oktoobris aga mit- te ühtgi.

Uulitsate üldpikkus on linnas 29 klm, millest munakiviõega kaetud 15 klm, prügitatud 3 klm, tsementmakadam teed 464,5 meetrit, ülejäänud osa on sillutamata. Tsementmakadam tee ehitati 1930.a. suvel "Sakala" nahavabriku juures asuvale Narva maantee osale. See ehitus läks maksma kr. 5970k, millest riik oma kanda võttis 5300 krooni.

Uulitsate laius kõigub 6 - 18 meetrini, kuid enamikus võib seda arvata keskmiselt 10 meetri peale, kõnniteede keskmine laius on 0,76 - 1 meetrit ja omas suures enamikus on nad paekivi plaatidest. Viimasel ajal on hakatud ka ohtrasti tsementeeritud kõnniteid ehitama. Kõnniteede ehitamine ja korrashoid on sundmäärusega pandud majaomanikkude peale, kelle krundi juures kõnnitee asub; keskuulitsate sillutamine ja parandamine toimub linnavalitsuse kulul.

Avallikke jalutuskohti linnas on 6. Tammik (v. alb. N 9), Vallimägi (v. alb. N 7), Kunderi ja Tammiku uul. ääres asuvad muruplatsid, rahvaaed (v. alb. N N 5,6), Tuletõrjeaed ja mälestussamba- ja spordiplats (v. alb. N 8). Tammik on umbes 25 tiinu suurune tammemets, mis asub kõrgel kruusaseljakul. Puud on suuremalt osalt kõverad ja madalad, umbes 100 a. vanad. Oma kõrge pinna, kena taimestiku ja korrashoiitud kõnniteede tõttu on tammik iseäranis soodus suvel tolmusel ajal puhkamiseks ja värskes õhuga kosutamiseks. Rahvaaed on umbes 5 tiinu suurune endise Rakvere mõisa park. Aeda ümbritsevate tolmus-

te teede tõttu on õhk seal märksa halvem, kuigi suured puud ja tihedad põõsad head kaitset pakuvad. Aias asub 1 hektari suurune tiik (v.alb. N 6), ainuke veekogu linnas, kus sõudesporti võib harrastada, kuigi väga piiratud määral. Teine väike kaevatud umbes 3000 m³ suurune tiigike asub spordiplatsi ligidal heinamaal. Rohkem veekogusid linnas ega ka linna ümbruses ei ole. Jalutuskohtade korrashoiu kohta käiv sundmäärus v. lisa N.2.

Avalikke saun on linnas 2, nimelt Grünreich'i saun Tallinna uul. ja Kallase saun Sauna uul. Omad saunad on veel raudteelastel, seminaril, vanadekodul ja vangimajal. Koduste saunade kohta puuduvad andmed, kuid neid võib olla mõni üksik terve linna kohta.

Grünreichi saun (v.alb.N.25) asub kahekordses majas, kuid ainult alumine kord on sauna all. Teisel korral on harilikud elukorterid. Hoone on vana, saunaruumid kitsad ja räpased, kuigi parema mulje saamiseks seinu sagedasti lubjatakse. Riietehoiu kapid on väikesed ja mustad. Peale üldsau-na ruumide (üks ruum meestele ja teine naistele) , milles jätkub ruumi umbes 80 inimesele, on veel 5 numbri sauna. Nende sisseseade on vana ja osaliselt lagunenu. Saunal on oma suurkaev mille sügavus 49,5 meetrit (vee analüüs v. tabel N.13). Roiskveed juhatakse "Soolika" ojasse, mis otse sauna müüri äärest mööda voolab.

Kallase saun (v. alb. N.26) on oma ruumide poolest eelmisest umbes poole väiksem ja mahutab korraga 50 inimest. Numbrisaunad puuduvad. Kuigi ruumid kitsad, on nad kaunis puhtad ja võrdlemisi korraliku sisseseadega. Vett saadakse oma puurkaevust, Mõlemaid saunu köetakse igal reedel ja laupäeval. Hinnad on 30 senti - üldsauņas ja 1 kr. 50 s. numbrisauna eest tunnis. Saunas käijate arv on Grünreichi saunas (omaniku andmete järele) igal nädalal keskmiselt 950 inimest, kelledest 350 sõdurit. Kallase saunas on saunatarvitajate hulk 350 inimest nädalas. Kui siia juure arvata veel teistes saunades käijad, siis ei võiks üldine saunatarvitajate arv tõusta üle 1800 - 2000 isiku nädalas, see on vähem, kui üks kuuendik linnaelanikkude üldarvust. Kuigi paljud elanikud pesevad end kodustes pesuköökides, ei saa ihupuhtuse eest hoolitsemist linnas kaugeltki tervishoidlistele nõuetele vastavaks pidada. Siia juure tuleb supelusvõimaluste täielik puudumine linnas. Mõne aasta eest ehitati kohaliku sõjaväeosa poolt Rahvaia taga voolava väikese ojakese peale tamm ja saavutati sellega ujumisbassein, kuid viimastel aastatel seda enam ei tehta. Suplemiseks katsutakse veel kasutada Rakverest 3 klm põhjapool voolavat Papiaru jõekest, kuid vesi on seal madal, sogane ja suplemiseks kõlbmata.

L i i k u m i s v a h e n d e i d oli 1-sel juulil 1930.a. registreeritud järgmisel arvul: sõiduautosid 49,

veoautosid 26, mootorrattaid 12, sõiduvõorimehi 23, töövoorimehi 24 ja jalgrattaid 749. Registreeritud oli veel 6 omnibust, millised ühendust peavad linna ja kaugemate maakohtade vahel. Tehti katset ka linna vahele omnibuseliini sisseseadmiseks, kuid see ei tasunud end majandusliselt ära. Vastavad sundmäärused v. lisad N N 3,4,5,6.

Linn on jagatud seitsmesse t e r v i s h o i u r a i o o n i (v. linnaplaan lisa N 1). 25. sept.1930.a. valis linnavolikogu iga raiooni peale ühe tervishoiu kuraatori. Kuraatorite amet on mitte palgaline, nende õigused ja kohused ei ole veel kindlaks määratud. Valitud on kõik ilma erilise ettevalmistuseta isikud. Tervishoidlist järelvalvet linnas teostab Tervishoiu osakond ühes tervishoiu komisjoni liikmetega politsei juuresolekul. Tervishoiu komisjon koosneb kaheksast liikmest, kelle hulgas 4 arsti. Maja hoovides korraldatakse üldist järelvaatust 3 korda aastas, kuid tarviduse järele ka igal ajal. Töitainete tehastes ja kauplustes on järelvaatus 1-kord kuus. 1929.a. on vastutusele võetud mustuse ja korratuste eest majahoovides 14 majaomanikku. Töitainete tehastes ja kauplustes oli vastutuselevõetud isikute arv samal ajal 18.

R o i s k v e t e ärajuhtimise jaoks kanalisatsiooni ei ole. Ainult mõned üksikud majad (Rahukogumaja, Senkeli vorstivabrik) on ehitanud torustiku, mille kaudu solkveed ilma filtrimata "Soolika" ojasse juhatakse. Harilikult kogutakse roiskveed hoovides asuvasse mustuse aukudesse, või valatakse kuhugile kõrvalisse kohta otse maapinnale. Enamus niisugustest

aukudest niisama ka väljakäigukohtadest on nii ebakindla ehitusega, et mustus vabalt maa sisse laiali valgub. Ka vabrikutel ei ole roiskvete ärajuhtimiseks torustikku, vaid selleks kasutatakse lahtiseid kraavisid (v. alb. N.36). Kõige halvemad mõju avaldavad ümbruskonna peale nahavabrikute (Sakala , Meier Glandt) roiskveed. Kuigi linnavalitsus nõuab vastavate korralikkude filtrite sisseseadmist, ei ole see siiski veel läbiviidud. Kuivõrd need roiskveed rikuvad ümbruskonna kaevude vett, näitavad järgmised andmed, mis saadud naabruses asuva Viiru tärklisvabriku suurkaevu vee analüüsimisel Ülikooli-Tervis-
hoiu Instituudis, mais 1930.a.

	Enne pumpamist.	Peale pumpamist.
Cl ühes liitris mgr.	34,0	38,0
NH ₃	0,44	0,32
N ₂ O ₃	0,3	0,13
Fe ₂ O ₃	3,2	4,4
Hapendumus O ₂	8,6	7,6
Ca O	163,8	180
Mg O	23,3	24,6
Üldkaredus Saksa kraadides...	18,81°	20,56°

Suure amoniaki ja salpetrishappe sisalduvuse tõttu on vesi tarvitamiseks täiesti kõlbmata. Nahavabrikute roiskveed juhitakse lahtist kraavi mööda 3 klm linnast eemal asuvasse Papiaru jõkke. Selle tõttu on seal viimasel ajal kalad täieli-

kult hävinenud. Ka "Soolika" oja vesi saab ümbruskonna majade, tööstuste ja saunade roiskvete läbi niivõrt rikutud, et seda puhastamata ei tohiks juhtida lahtistesse veekogudesse. 17. mail 1930. a. võetud vee analüüsimisel Ülikooli Tervishoiu Instituudis on leitud 1 l. Cl - 324,0, NH₃ - 23,0 ja hapendumus - 293,9. Millist mõju võivad avaldada naabruses asuvate kaevude peale ebakindla ehitusega prügikastid ja elumajade solkveed, seda näitavad analüüsi tulemused loomaarst H. Hemrichsoni puurkaevu veest. Maapind on kaevu asukohal (Laada plats) kõrge, ning ümbruses puuduvad vabrikud ning teised mustust tekitavad asutused. Varematal aegadel oli kaevu vesi korralik, kuid niipea, kui tekkisid läheduses mittekindla ehitusega prügikastid ja solkvee augud, muutus ka vee koosseis. Järgmine väljavõtte Tervishoiu Instituudi analüüsimise protokollist mais 1930. a. näitab, et vesi sisaldab palju ammoniaaki ja salpeetrishapet ja seepärast on joogiveeks kõlbmatu.

Füüsikalised omadused.

Vesi N. I, mis kaevus umbes 2 kuud tarvitamata seisnud. Vesi on värvitu, lõhnata, läbipaistev, mulla maitsega, põhjas tugev hallikas kobesade. Reaktsioon neutraalne. Vees leidub rohkesti infusioore. Vesi N II, mis võetud peale 10 minutit pumpamist. Vesi on värvitu, lõhnata, mulla maitsega, põhjas keskmiselt hallikat kobedat sadet, reaktsioon neutraalne. Vees hulk infusioore.

Keemilised omadused.

	Vesi N I.	Vesi N II.
Cl ühes liitris	96,0 mgr.	96 mgr.
NH ₃	0,34 "	0,55 "
N ₂ O ₃	0,112 "	0,164 "
Fe ₂ O ₃segiloksutatult 2	"	1,52 "
Fe ₂ O ₃ segiloksutamata	0,4 "	0,4 "
Hapendumus O ₂	9,6 "	5,7 "
CaOC ₂ O ühes liitris	128,7 "	130,5 "
Mg O	44,7 "	36,9 "
Üldkaredus saksa kraadides	17,52°	16,89°

Prügikastidest veetakse jäänused selleks määratud kohtadesse. Neid kohti on kolm ja kõik nad asuvad tasasel maapinnal elumajade ja teede läheduses (v. alb. N N 41, 42, 43). Madanemisel tekivad gaasid, mis ümbruskonna õhku mürgistavad. Väljakäigukohtadest veetakse mustus künastes, erilise ehitusega vaatides linnast 6 klm kaugusel asuvasse Kullaaru mõisa, kus see põlluvaetamiseks ärakasutatakse. Mustuse vedamine sünnib lepingu alusel linnavalitsuse riistadega. Mõis on kohustatud linnavalitsusele kuuluvate majade mustust koristama, saades selle eest tasuta kasutamiseks tapamaja taga asuva maatüki.

Avalikke väljakäigukohtasid on linnas üks, nimelt turuplatsi ääres asuva kaalukoja kõrval

II ELANIKUD.

(v. alb. N.44) . Põrand on tsementeeritud, istmeid kokku 4. Ruumid on pimedal ajal valgustatud ja talvel köetavad. Puhutuse järele valvab selleks palgatud naisterahvas.

J u u k s e l õ i k a m i s ä r i s i d on linnas 18. Kõik nad asuvad väikestes ruumides, töötajaid harilikult, harva 2 või 3. Puhtus ja kord neis on reguleeritud sundmäärusega (v. lisa N 7).

S u r n u a e d a s i d on linnaelanikkude kasutada 4 : Vana surnuaed Põllu uul. ääres, Linna saksa surnuaed, edela poolsel linnaserval, juudiusuliste surnuaed, 1 kilomeeter linnast eemal ja Tõrma surnuaed umbes 2 kilomeetrit linnast edela pool. Viimane asub linnapiiridest väljas, esimised kolm aga linnapiirides. Maapind saksasurnuaias on osaliselt madal, savine ja kaetud ^{va} hauad täituvad sagedasti veega. Ülejäänud kolm surnuaeda asuvad aga võrdlemisi kõrgetel ja kuivadel kohtadel. Igal surnuaial on oma kaev, mille vett tarvatakse harilikult taimede kastmiseks.

II ELANIKUD.

R a h v a a r v on Rakveres möödunud aastakümnete jooksul järjekindlalt kasvanud. Kuid iseäranis suur on juurdekasv olnud viimaste aastate jooksul, tõustes adress-büroo andmetel 9603 pealt 1922. a. 12000 peale 1930. aastal. Tegelikult rahvaarv on küll arvatavasti väiksem, sest adress-büroo andmed ei ole täpsad, kuid juurdekasv on siiski silmatorkav. Tabelis N.2 on toodud andmed rahvaarvu kohta linnas 1881. a. alates 1922. a. rahvalugemise andmetel oli elanikkude arv järgmine: - Faktil. elan. arv 7660 (3397 m + 4263 n), neist ajutiselt kohal viibinuid 312 (146 m + 166n), kohalikkudest elanikkudest ajutiselt ära olnud 1155 (475 m + 680 n), harilik rahvaarv 8503 (3726m + 4777 n). 1-sel jaanuaril 1923 a. s. o. 4 päeva peale rahvalugemist oli linnas adressbüroo andmetel 9386 elanikku (3947 m + 5439 n) s. o. 883 elanikku rohkem. Sellest on näha, milline suur vahe (13 %) on üldrahvalugemise andmetel ja adressbüroo andmete vahel. Et rahvalugemise andmed täpsamad, siis võttes neid aluseks, võib oletada, et ka 1930. a. (1/VII) harilik rahvaarv vastavalt väiksem oli, kui see, mis adressbüroo andmetes leidub ja nimelt 1000 - 1200 elaniku võrra. Faktilist elanikkude arvu võib umbes 10.000 peale arvata. Tabelis toodud keskmine elanikkude arv aastas on keskmine 12küü kohta. Rahva juurdekasv 1922. a. kuni 1930. a. on (adressbüroo andmetel) 2397 elanikku, s. o. keskmiselt 282 elanikku aastas.

1922. a. rahvalugemise andmetel oli rahvuste järgi eestlasi 89,9%, venelasi 4 %, sakslasi 3,3%, juute 1,3 %, rootslasi 0,2% ja muid 1,3%. Elanikkudest olid sündinud Eesti piirides 90,1% ja väljaspool Eestit 9,9%, sellest Nõukogude Venemaa piirides 1,4%. Liigitust rahvuste järgi kohalikus adress-büroos viimaste aastate jooksul

ei peeta, kuid võib arvata, et siin tunduvaid muutusi ei ole.

Tabelites N.N. 3 ja 4 on toodud andmed sündimuse ja suremuse kohta, niisama ka tähtsamate surmapõhjuste kohta 1923 - 1927.a. Arvudest on näha, et rahva loomulik juurdekasv oli kõige suurem 1923.a., tõustes 3,7 peale iga 1000 elaniku kohta. Kuid edasi näitab ta järjekindlat langust ning 1926 ja 1927.a. ületab juba suremus sündimuse. Surmapõhjuste arvusid vaadeldes on huvitav ära märkida, et tuberkuloos, püsides enam vähem ühel tasapinnal eelmisel neljal aastal, näitas tõusu 1927.a., kuigi just sellel aastal Tiisikuse vastu võitlemise selts oma tegevust iseäranis arendas (v. lhk. n.54.)

Abiellumisi oli linnas (sulgudes arv 1000 el.kohta) 1923.a.- 97 (12,7), 1924.a.- 67 (8,7), 1925.a.- 82 (10,7), 1926.a.- 61(8,0), 1927.a.-84 (11,0), 1928.a.-94(12,3), 1929.a.-87 (11,4). Keskmiselt tuli iga 1000 el. kohta 1923 - 1929.a. 10,7 abiellumist.

Surnult sündinute arvu, rinnalaste suremuse ja surmapõhjuste kohta 1923 - 1929.a. annab ülevaate tabel N.3-a. Surnult sündinute arv oli kõige suurem 1923.a. ja kõige väiksem 1927.a.

Rinnalaste suremuses suurt kõikumist ei ole.

III ELUMAJAD.

Rakvere kuulub nende Eesti linnade hulka, kus korterikriisi juba aastate kestel ei tunta. Põhjuseks on siin suur majade juurekasv viimaste aastate jooksul, - umbes 20 % 1922 aastast saadik. Siis avaldas veel mõju majade vabanemine sõjavägede alt, kes kolisid raudtee jaama taga ehitatud uutesse kasarmutesse (v. alb. N.N. 23 ja 24) . Tabel N. 5 näitab võrdlevat elumajade arvu, liigitusega nende ehitusmaterjali järele 1881.a. , 1922.a. (üldrahvalugemise andmetel) ja 1930.a.kevadel (maksuinspektori andmetel) . Tabelis N.6 on toodud korterite arv linnas samadel aastatel. Nagu andmetest näha, on viimase 8 aasta jooksul iseäranis suur olnud puumajade juurdekasv. Kortereid tuli keskmiselt ühe maja peale 1922.a. - 2,28, 1930.a. 2,41. Eraldi võttes 1922 - 1930.a ehitatud majasid saame keskmise korterite arvu 1 maja peale 2, 97. Selläst selgub , et uued majad on suure korterite arvuga. 1922.aastal tuli keskmiselt ühe korteri kohta 3,34 elanikku, 1929.a. - 4,39. Kuna 1922 a. oli korterikriis, 1929.a. aga mitte, siis on see vastolu seletatav sellega, et 1922.a. paljud üürnikud pidasid üüriseadu-

se tõttu odava hinna eest suuremaid kortereid, kui tegelikult vajasid, kuna 1929.a. normaal oludes niisugust nähtust enam ei olnud. Teiseks on uutes majades korterid suure mahutuvusega, harilikult 3 - 5 toalised. 1922.a. oli kolmekordseid maju 4, kahekordseid 143 ja ühekordseid 855. Juurekasv on olnud peamiselt ühekordsete puumajade arvel, millest uued linnaosad koosnevad. Kolmekordsete majade arv on jäänud endiseks (4) Korteri hinnad on Rakveres keskmiselt 20 - 25 krooni 2-toalise, 25 - 35 krooni kolmetoalise ja 40 - 45 krooni 4 - 5-toalise korteri eest kuu. Tuleb ette nähtusi, et korterid seisavad kuude viisi tühjad, ja et üürnikke saada, selleks on majaomanikud sünnitud esialgset üüri alandama.

Võõrastemajasid on linnas 7. Nendest asuvad kolm korralikkudes ja puhastes ruumides. (2 kivimajas ja 1 puumajas), kahe võõrastemaja ruumid on aga tervishoidliselt halvad, sest majad, milles nad asuvad, on vanad ja kõdunenud puuehitused. Tubade hinnad võõrastemajades on 150 - 400 senti ööpäeva eest.

Töölise jaoks erilisi odavaid kortereid linnas ei ole. Vabrikutöölise vähese arvu tõttu (v. lhk 44.) erilisi töölisraionisid väljakujunenud ei ole. Siiski asub kõige rohkem tööstustöölisi suuremate vabrikute läheduses, nimelt Narva maantee ja Pagusoo ümbruses. Odavate ehituste tõttu on seal korterid halvad ja 30 - 40 % odavamad, kui kesklinnas, seega tööliste kättesaadavamad.

Linna O m a v a l i t s u s e majadest on tähtsamad: linnavalitsuse maja (v.alb.N.3) turukaubamaja (v.alb.N.29), tapemaja (v. alb.N.N.37 ja 38), kolm algkoolimaja (v. alb.N.N.15,16,17,) üks keskkoolimaja (v.alb.N.19) haigemaja (v.alb.N.N.45,46,47,48), linnaapteegi maja ja vanadekodu (v. alb. N. 32). Viru Maavalitsuse maja (v.alb. N.4) asub linnaserval Kadrina tee ääres.

S e l t s i m a j a d e s t ei olnud kuni viimase ajani ühtgi korralikku. Rahvakogumiseks olid vaid paar kitsast saali, mida kasutati koosolekute, teatrietenduste ja muude ettekannete jaoks. 1929. aastal kerkisid aga korraga 2 uut nägusat seltsimaja, nimelt Käsitöölise seltsi maja Laial uul. ja tuletõrje seltsi maja Pikal uul. (v.alb.N.28).Lähemal ajal viiakse lõpule ka Rahvamaja ja Haridusseltsi ruumika ja nägusa teatrimaja (v.alb.N.21) ehitamine. Loodetavasti rahuldab see Rakvere nõudeid täiel määral. Kinoid on linnas kaks: "Illusion" Pikal uul. ja "Union" Vaksali uul.

K i r i k u i d on Rakveres 4.Kõige vanem ja suurem on Pikal uul. asuv 1684.a. ehitatud luteriusu kirik oma 60 meetri kõrguse torniga.(v.alb.N.11). Vähemad on Vene õigeusu kirik Tallinna uul, , metodistide kirik Laada uul. (v. alb.N.12) ja baptistide kirik Kunderi uulitsal. Juudiusulistel on sinagoog Rohuaia uul. Palvemajasid on 4, millest suurem asub Palvemaja mäel. Sundmäärused ehituste kohta linnas v.lisa N.8.

IV VALGUSTUS.

Linna varustab elektri energiaga Kunda tsemendivabrik. Kõrgepinge liini pikkus 22 kilomeetrit, keetlev vool 15 k. v., juhed $3 \times 10 \text{ mm}^2$. Mastid puust, enamikus A kujulised, vahemaaga keskmiselt 120 meetrit. Liin on ehitatud 1923. aastal. Kundas asub transformaatoreid 150 k.v.A. 1000/15000 v. Käesoleval aastal seatakse üles teine transformaatoreid 100 k.v. A., sest detsembrikuus on liin harilikult umbes 10-20 % ülekoormatud, kusjuures uulitsate valgustust ja mootorite tööd piirata tuleb. Rakveres asub 4 transformaatoreid alajaama a 50 - 75 k.v.A. (Vallimäel, Moonakülas, Pagusool ja Linnavalitsuse õuel) Käesoleva aasta sügisel kavatakse üles seada veel 2 uut transformaatoreid, milleks ka juba putkad valmis on ehitatud (Rägavere tee ja Vilmsi puiestee nurgal ja Transvali uulitsal). Madalpinge võrk 220/380 v. nulljuhega seisab alaliselt voolu all.

Valgustusvoolu hind 28 senti K.V. t. Paušaal tariif (mõnikümme abonent) 25 v. lambi pealt detsembris 2,61 kr. ja juunis 0,32 kr.

Tööstuslise voolu tariif on järgmine:

1 - 50 K.v.t. kuus	a	25 senti.
51 - 100 -"-	"	24 "
101 - 150 -"-	"	23 "
151 - 500 -"-	"	22 "
501 - 1000 -"	"	21 "
1000 ja rohkem	"	20 "

On tõenäoline, et seda hinda tulevikus alandatakse. Kunda tsemendivabrikult on ostetud voolu 1929.a. 359,870 K.v.t., hinnaga 8,5 kuni 10,5 senti - k.v.t. keskmiselt 9,43 s. Linnas on müüdud voolu valgustuseks 185.189,03 K.v.t., tööstusliseks otstarbeks 65601,71 K.v.t. ja uulitsate valgustamiseks on kulunud 17.683 K.v.t. Kokku tarvitatud valgustuseks 202,872 k.v.t. ja jõuks 65601,71 k.v.t. Kaotus kõrgepinge liinil 46582 k.v.t. (12,94 %) ja madalapinge liinil 44814 K.v.t. (12,46 %), kokku - 91396 K.v.t. või 25, 40 %. Niisugune suur kaotus oli tingitud siamaalsest ebaratsionaalsest transformaatorite tööle rakendamisest. Takistusi voolu andmisel kõrgepinge liinil on ettetulnud järgmistel põhjustel: 1) transformaatori ülekoormatus, mille tõttu automaat välja lõi, 2) otseside madalapinge võrgus automaadi väljalöömisega; 3) mõnel korral juhede katkemise, või nende kokkulöömise tõttu. Praegusel ajal on pp.1 ja 2 tähendatud puudused kõrvaldatud relée tugevama voolu peale asetamisega.

Lampide üldarv uulitsate valgustamiseks on 110,

valgustusvõimega 100 v., 75v. ja 60 v. Lambid on kinnitatud uulitsa ääres asuvate postide külge. Käesoleval suvel asetati Tallinna uulitsal mõned lambid uulitsa keskkohale, millega saavutati ka parem ja ühtlasem valgus. Valgustatakse ainult pimedal ajal, kuna kuuvalgetel öödel uulitsavalgustust ei ole. Valgustatud on uulitsad 26 kilomeetri ulatusel (89,6 %)

Tabel N.7 näitab tarvitatud voolu hulka ühe elaniku kohta aastas, 6 möödunud aasta jooksul. Võrreldes andmeid, ~~me~~ näeme, et elektrivoolu tarvitamine iga aastaga järjekindlalt kasvab, moodustades 1929.a. 138,8 %, 1924.a. tarvitatud hulgast. Iseäranis suur on olnud kasv voolu tarvitamisel jõuks (235,7 %); valgustuse otstarbeks voolu tarvitamine näitab 1926.a. koguniste väikest tagasiminekut, kuid 1929.a. tõuseb jälle 123,5 % peale võrreldes 1924.a. aastaga.

Petroleumi valgustus on peamiselt linnaservadel veel praegugi püsinud, kuna kesklinnas selle vastu pea ainult elektri valgustus on. Põhjuseks on siin kõrge voolu hind, niisama ka kallis sisseseade. Kui arvata voolumõõtja hinnaks 20 kr. iga lambi üles seadmiseks 8 krooni (kuni maja seinani ehitab liini linnavalitsus) ja voolu hinnaks 28 sl. k.v.t., siis on ka arusaadav, et vaesemad rahvakihid elektri valgustusest eemale hoiavad. Sellele aitab kaasa ka eelpool mainitud põhjusil isagedane voolu katkestamine, mis mõnikord terved päevad kes-

tis. Nüüd on see puudus suuremalt osalt kõrvaldatud, ja kui linnavalitsus kavatsetava voolu hinna alandamise ka läbi viib, siis ehk on loota elektri võrgu laienemist.

Elektrivõrgu juhataja poolt on väljatöötatud üksikasjalised tehnilised tingimused elektri sisseseadete ehitus- ja ühendustööde kohta (v.lisa N.9), mis linnavalitsuse poolt kinnitatud ja sundmäärusena maksuma pandud.

V TOITLUS.

Toit- ja maitseainete valmistamise alal tegutsevad üldse 17 ettevõtet (v. tab. 21), nimelt 6 pagaritööstust, 2 vorstitööstust, 2 jahuveskit, 2 õliladu, 2 mineraalvete tehas, 1 schokoladivabrik, 1 tärklisvabrik ja 1 piimähing. Esimese 15 tööstuse saadused lähevad peamiselt kohalikuks tarvitamiseks, kuna tärklisvabriku ja piimähingu produktsioonist osa välismaale eksporteeritakse. Toitainete kauplusi on linnas 108, söögimaju 2 ja restoraane alkoholiliste jookide müügiga 8. Ainult väike osa (umbes 10 %) neist kauplustest tegutsevad puht toit- ja maitseainete alal, suur enamik aga kuulub segakaupluste liiki ja neis kaubeldakse peale toitainete ka kõiksuguste muude tarbeasjadega (seep, saapamääre, petroleum, ajalehed j.n.e.). Umbes 70-nes kaupluses müüakse piima, mida talumajapidamistest igal hommikul linna veetakse. Söögimajades on vähese võistluse tõttu hinnad kõrged ja ei jää restorani hindadest palju taha. Tartu omadega võrreldes on toidud keskmiselt 20 - 25 % kallimad. Liha tervishoidlist kontrolli teostatakse linna tapamajas (v. linnaplaan, lisa n.1 ja album N.N. 37,38) ja peale selle linna laboratooriumis turukaubamaja ruumides (v. alb. N.29), viimases ainult nende loomade järelvaatust, mis on tapetult sissetoodud.

Järeelvaatust ja tarvilisi uurimisi toimetab loomaarst, kellele abiks on loomavelsker.

Tapamaja asub kagupoolses linnaservas. See on ühekordne kivimaja, betoonist põrandaga, ehitatud 1905.a. Ruumide puudust seniajani märgata pole olnud, sisseseade on aga osaliselt juba vananenud. Esimene kõigesuurem ruum on veiste ja lammaste tapmiseks, kuna sigade tapmise ja puhastamise jaoks taga-pool eri ruum asub. Ka on eriruumid kontori, loomaarsti ja slampersonaali ning lihunikkude tarvis. Mustus veetakse kärudes umbes 25 meetri kaugusel asuvasse auku, millesse teiselt poolt küljest erilise ehitusega vankri võib sisse lükata. Mustus langeb ülevalt vankrisse mida tarviduse järele tühjendamiseks välja tõmmatakse. Roiskveed lähevad läbi kolme filtri ja juhatakse eemal asuvasse mustavee tiiki. Peale järeelvaatust tembeldatakse kõlbulik liha vastavate templitega (v. lisa N.10). Loomade tapmise korra ja puhtuse kohta v. sundmäärus lisa N.11.

Tapamaja tegevuse kohta niisama ka linna varustamise kohta lihaga viimase 10 aasta jooksul annavad ülevaatliku pildi tabelid N.N.8 ja 9. Selgub, et tapamajast läbikäinud loomade arv suureneb järjekindlalt iga aastaga. Kuid samal ajal kasvab ka elanikkude arv linnas, nii et keskmine liha hulk ühe elaniku kohta päevas, mis alguses tõusu näitab ja oma haripunktini jõuab 1924.a. (0,159 kg.), edasi vähehaaval langema hakkab ja

kahel möödunud aastal võrdsete arvudena (0,153 kg.) püsima jääb. Iseäranis silmapaistvalt suureneb iga aastaga tapamajas läbi käinud vasikate arv, kasvades 1929.a. ligi kolmekordseks, võrreldes 1920. aastaga. Veiste ja lammaste arv püsib kõik aeg pea ühel tasapinnal. Hobuseid viimase 10 aasta jooksul tapamajas tapetud ei ole, küll aga varematal aastatel, nimelt 1918 a. - 20 ja 1919.a. - 6 hobust.

Tapamajas tapetud ja tapetult järelvaatusele toodud loomade haiguste liikumisest annab ülevaadet tabel N.10. Huvitaval kombel oli haigusnähtudega loomade arv kõige väiksem 1920.a. Seda võib arvatavasti küll sellega seletada, et sõjale järgnevatel aastatel olid toitlusolud veel halvad ja selle tõttu kõiki väiksemaid haigusi loomade järelvaatusel ei registreeritud. Kõige suurem haigete loomade arv oli 1928.a. (23,8 %) Haigustest on esikohal distoma hepaticae, moodustades keskmiselt 59,9 % kõikidest haigusnähtudest. Tuberkuloos näitab viimasel ajal langust, kuid püsib siiski teisel kohal (10,1 %).

Linna laboratoorium algas oma tegevust 1928.a. ja asub turukaubamaja pahempoolses tiivas. Laborotooriumis töötab loomaarst (tapamaja juhataja) ja toimetab liha järelvaatust ning piima ja või proovide uurimist. Proovid tuakse tervishoiu osakonna ametnikkude poolt kauplustest, peale selle või ka turuplatsil müüjatelt, ja uuritakse mustuse, rasvasisaldavuse, hapesususe ja veesisaldavuse peale. Bakterioloogilisi

ja keemilisi uurimisi ei toimetata. Müügile lubatud piima rasva % alammäär on 2,9 . Iga kuu toodakse uurimiseks keskmiselt 25 proovi. Piima ja või uurimise tulemused 1930.a. I poolaasta kohta on toodud tabelis N.10.

T u r u p l a t s asub enam vähem linna keskpaigas, on umbes 150 meetrit pikk ja 120 meetrit lai, sillutatud munakividega. Kahelt poolt piiravad teda majad, kolmandast küljest Eesti-Panga tühi krunt ja neljandast küljest turukaubamaja ja osaliselt ka laada plats, - sillutamata mitetasase pinnaga maaala, umbes kaks korda suurem turuplatsist. Oma suuruselt on turuplats küllaldane, sest kauplemise ajal on ta harilikult täidetud ainult osaliselt. Plats on kauplemiseks avatud igal äripäeval 1. aprillist kuni 1-se oktoobrini kella 6-est hommikul ja 1-sest oktoobrist kuni 1-se aprillini kella 7-st hommikul ja kauplemine kestab kuni kella 1-ni. Toitainete müümine uulitsatel, platsidel, jalutuskohtadel on keelatud. Täpne kauplemise kord ja kaupade kontrollimise kord turul on reguleeritud sundmäärusega (v. lisa N.12) mille täitmise järel valvavad tervishoiu osakonna ametnikud ja politsei.

T u r u k a u b a m a j a (v. alb. N.29) on ehitatud 1928.aastal. Maja on kahekordne kiviehitus. Alumisel korral pahemas tiivas asub linna laboratoorium, paremas - toitainete kauplus ja keskosas lihakauplused, arvuliselt 7.

Teisel korral on 16 kauplust väga mitmesuguse kaubaga. Pahemas otsas on veel ruumid loomaarsti elukorterite tarvis. Majal on elektrivalgustus, oma veevõrk, kuid puudub keskküte. Kuigi see ehitatus, ei ole lihakaupluste all olevad ruumid tarvilise suurusega ja küllaldaselt kõrged. Toitainete alalhoidmiseks on külmad keldriruumid.

Rakvere P i i m a ü h i n g, ainuke piimaümbertöötamise ettevõtte Rakveres, asub Tiigi tän. N.3 (Kauba uul N.21 asuv meierei praegusel ajal ei tööta) Asutatud 1922.aastal Tõrma külas Rakvere ligidal käsimeiereina, kust ta linna üle toodi 1927 aastal, millal ka ühingu maja ehitati. Maja on kahekordne betoonehitatus ja vastab täiesti uuema aja nõuetele. Tööstus käib elektri jõul. Vett saadakse oma puurkaevust mille sügavus 30 meetrit. Personaal - 6 inimest. Valmistatakse ainult võid (juustu ei valmistata), mis suuremalt osalt eksportvõina Tallinna saadetakse. Ka kohapeal müüakse piima ja järgmisi piima produktisid:

täispiim, hind 1 liitri eest 1 sept. 1930.a. - 10 s.	
koor	" " " " " " " " " " -100 "
vahukoor	" " " " " " " " " " 150 "
kooritud piim	" " " " " " " " " " 2 "
petipiim	" " " " " " " " " " 1,5 "
värske eksport või 1 kgr	" " " " " " " " " " 230.-"

Keskmine rasva % toodud piimal oli 1929.a. 3,53 .Kuude järgi oli keskmine rasva % samal aastal:

jaanuar - 3,66	mai - 3,21	sept. - 3,57
veebruar- 3,62	juuni - 3,39	okt. - 3,78
märts - 3,39	juuli - 3,39	nov. - 3,94
aprill - 3,27	august- 3,45	dets. - 3,72

Mustuse peale tehakse uurimisi 2 korda kuus. Enamalt jaolt on piim keskmise puhtusega; musta, tarvitamiseks kõlbmatut tuleb väga harva ette. Ettevõtte tegevust iseloomustavad järgmised arvud 1929 aasta kohta. Aasta jooksul üldse piima vastu võetud 2.332.470 kg. Sellest müüdud linna kauplustele 50.153 kg., väiksel müügil otsekohe tarvitajatele 10,575 kg., Estooniale saadetud Tallinna 42.800 kg. Kokku on aasta jooksul ümbertöötamata piima ühisusest välja läinud 103.528 kg (4,4 %). Kõik ülejäänud osa on või valmistamiseks jäänud. Üldine võitoodang oli 89.311,8 kg. Võid on müüdud linnakauplustele 2597,5 kg., tarvitajatele 3.322,2 kg., kokku kohapeal müüdud 5919,7 kg. (6,6%) välieveetud 83392,1 kg. (9,3,4 %). Koort on müüdud linnas 270 liitrit.

Piimast on üldse makstud aasta jooksul 234.530,86 krooni, mis 1 kg. eest keskmiselt 10,05 senti välja teeb.

Keskmine piima toojate arv kuus oli 450. Ühingul on maal 10 koorejaama, millest 4 mootori jõuga töötavad.

A l k o h o l i l i s t e jookide tarvitamise kohta linnas puuduvad täpsad andmed. Riigi viinakauplusest müüdavast viinast ja piiritusest tarvitavad osa ka Umbruskonna maaelanikud, kuna vastupidist nähtust oletada ei saa maa viinakaupluste kauguse tõttu. Kui vaadelda andmeid viinakaupluse tegevuse kohta läinud 5 aasta jooksul, siis on märgata, et läbikäik kõige suurem oli 1926.a., edasi aga järjekindlalt langeb, moodustades 1929.a. 81,8 % 1926.aastal müüdud hulgast. Selle languse põhjused võivad väga mitmesugused asjaolud olla, kuid kaht asjaolu ei saa siin kohal siiski märkimata jätta, nimelt koduste veinide valmistamist ja salapiirituse Rakverre valgumist, mis viimasel ajal suurenemise tendentsi näitab. Kompetentsete isikute arvamise järele võib Rakveres tarvitatava pannapiirituse hulka arvata 1/4v- 1/3 üldisest tarvitatud hulgast. Tabatud on ametivõimude poolt salapiiritust linnas siiski harva, ainult mõnikord üksik kord aastas ja igakord väikesed, mõneliitrilised hulgad. Koduste veinide valmistamine on võrreldes 1926. aastaga suuresti kasvanud, võib-olla 2 - 3 kordseks. Käesoleval aastal võib arvata keskmiselt 15 liitrit aastas iga maja peale, mis terve linna kohta 18.000 liitrit välja teeb. Alkoholi sisaldavus selles on umbes 15.000 - 20.000 kraadi. Üldisele tarvitatavale hulgale tuleb juure lisada ka see, mis likööride, veinide ja n.e. näol väljast poolt sisse veetak-

se ja see võrdlemisi väikene osa, mis apteekide ja arstlise
personaali kaudu joojate kätte võib sattuda. Denatureeritud
piirituse tarvitamise juhuseid joomise otstarbeks on polit-
seiasutustes vähe registreeritud ja sellega siin arvestada
ei tule. Niisama ei ole ka teada juhuseid koduse puskarival-
mistamise kohta. Riigi viinakauplusest joomise otstarbeks müü-
tud viina ja piirituse, niisama ka tehniliseks otstarbeks
müüdud denatureeritud piirituse liikumisest 1925 - 1929.a.
annab ülevaatliku pildi tabel N.12.-Selgub, et alkoholi
müük joomise otstarbeks viimase nelja aasta jooksul järjekind-
lalt langeb, moodustades 1929.a. ainult 81,8 % 1926.a. müü-
tud hulgast.

VI JOOGIVESI.

Veevärki Rakveres ei ole. Joogivett saadakse lahtistest kaevudest, puurkaevudest ja lahtistest allikatest. Kaevude üldarv linnas on 946, nendest puurkaeve 264 (27,9 %) ja raketega kaeve 682 (72,1 %). Kaeve omavad 78,1 % kõigist linna majadest. Puurkaevude arv on viimase 5 aasta jooksul tõusnud 20-nepesalt 264 peale s.d. kasvanud 13-ne kordseks. Oma ehituselt on nad väga mitmesugused. Harilik sügavus erakaevudel on 18 - 20 meetrit. Asutustel ja ettevõtetel on aga palju sügavamaid puurkaeve. Nii on sõjaväe kaevu sügavus (Haljala tee ääres) 111,1 m, kahurväe kasarmute kaev 106 m., turu avaliku kaevu sügavus on 104 m, kroomhaha vabriku k. 90 m, tärklisvabriku k. 90 m., õpetajate seminari k. 93 m. Grünreichi sauna k. 49,5 m ja "Sakala" nahavabriku kaevu sügavus üle 120 meetri. Harilikult on puurkaevude ülemisel osal manteltorud 3 - 7 meetrini, sügavamatel kaevudel ka rohkem (turu kaevul 12 m.) Puuraukude diameeter on väga mitmesugune, ulatudes kuni 25 sm alumises osas (sõjaväe kaevul) Raketega kaevudon omas suures enamuses paekivist laotud mitteveekindlate seintega. Betoonist rakkeid on vähe, kuna puust raketega kaeve leidub vähesel arvul ainult linnaservadel. Lahtistest allikatest võetakse joogivett ainult mõnes majas lõunapoolses linna osas (Pika, Veemi, Vaestemaja uul)

Põhjavee seis on raudtee poolses linna osas (Malmi, Härma, Vaksali uul) 3 - 4 meetrit, Kesklinnas (Laada uul.) 1,5 m. Pagusoo ümbruses aga ainult 0,2 - 1 meetrit. Lõunapoolses linnaosas on põhjavee seis ligikaudu samane, kui raudtee jaama ümbruses, nimelt 3,2 m (Tartu uul.). Põhjavee seis ja keemilised omadused olenevad maapinna geoloogiliste kihtide ehitusest ja koosseisust. Linna piirkonnas asub Rakvere lademe lubjakivi üsna maapinna ligidal. Põhjapoolses linna osas (Tööstuse, Vaksali u.) on pealmise mullakihi paksus ainult 0,5 - 0,9 meetrit, lõunapoolses (Seminari, Karja, Vaestemaja uul.) sellevastu 1,5 meetrit. Linna õhtupoolses osas Vallimäel ja ta nõlvakutel on paksud kuni mitmekümne meetrini ulatuvad moräänkihid. Rakvere lade kuulub kesk - ordoviitsiumi ladestikku. Paas on siin tihe, peeneteraline, konarlise lõhkepinnaga, kollakas või sinkjas, murdub 2,5 - 3 sentimeetri paksusteks liistakuteks. Kihi paksus põhjapoolses linnaosas keskmiselt 0,5 meetrit, lõunapoolses kuni 2 meetrit. Sellele järgneb 6 - 7 meetri paksune püriiti sisaldav Jõhvi lademe lubjamergelkiht, millest allpool asub Kukruse lubjakivi; - ülemises osas kõva, allpool aga põlevkivi vahekihtidega. Edasi tulevad ehitus lubjakivi ja Aseri lademe lubjakivi. Mõlemad kihid sisaldavad kohati rauda. Järgmised sügavamad kihid on :Kunda lademe lubjakivi, glaukoniiit lubjakivi, glaukoniiit liivakiht, diktionema kildkivi, obolus liivakivi, räniliivakiht, liiva ja savikiht ja sinisavi. Nende kihtide paksuse

kohta Rakvere linna all ei ole andmeid, kuid üldiselt loetakse nende paksusi järgmisteks: Rakvere lade 2 - 6 m, Jõhvi lade 15 m. (need mõlemad kihid on Rakvere kohal märksa õhemad, nagu eeltoodust näha), Kukruse lubja kivi - 12 m, ehituslubjakivi - 8 m, Aseri lade - 6-7 m, Kunda lade - 3 m, Glaukoniit lubjakivi - 5 m, Glaukoniit liivakiht - 1-1,5 m, diktionema kildkivi - 1,5 m, obolus liivakivi - 8 m, räniliivakiht - 10 m, liiva ja savikiht - 15 m, sinisavi keskmiselt 90 m. (Aseris 54,45 m)

Ainult kõigesügavamad puurkaevud ulatuvad sinisavi kihini (70 - 90 m), suurem osa aga lõpeb lubjakivi lademetes. Juba diktionema kildkivi piirkonnast võiks loota head vett, kuid ka siin tuleks võrdlemisi sügavate puuraukudega kaevud ehitada.

Rakvere joogivett on väga vähe uuritud, ainult mõned juhuslikud korrad üksikutest kaevudest. Tabelil N.13 on toodud analüüside andmed 1928.a. ja 1930.a. suvel võetud proovidest. (1928.a. analüüside andmed on saanud Ülik. Tervish. Inst.)

Veeproovide võtmist analüüsimiseks 1930.a. toimetati järgmiselt: pumbaga puur- ja raketega kaevudest võeti proovid peale 10 minutilist pumpamist,, pumpadeta kaevudest võeti vesi ämbriga ja valati puhtasse pudelitesse. Vee värv määrati kolorimeetrilises tsilindris, mis oli asetatud valgele paberile ja kaitseks kõrvalt/langeva valguse eest ümbritsetud paberist toruga. Võrdluseks võeti destillitud vett niisamasuguses tsilindris ja samapaksuses kihis. Ammoniak määrati kolorimeetriliselt Nessleri

reaktiiviga. Reaktiivid : I Nessleri reaktiiv, II Segnetti soola lahu (50 gr. sol. Segnetti + 100 sm³ aq. destillat. + 5 sm³ reakt. I), III Ammoniumkloriidi lahu, mille (sm³=0,05 mgr. NH₃ (3,141 gr 100° C juures kuivatatud ammoniumkloriidi lahustatud 1 l. destillitud vees ja 50 sm³ lahust lahjendatud kuni 1 liitrini), IV 2 %-ne alumiiniumsulfaadi lahu. Reaktiiv III tarvitati sabloonlahude valmistamiseks, reakt. IV värviliste veede valastamiseks. Enne Nessler'i reaktiivi tarvitamist lisati 100 sm³ uuritavale veele juure 2 - 3 sm³ reakt. N.II. Salpetrishappe määramiseks tarvitati Griegi reaktiivi järgmise koosseisuga: 1) 0,2 acid.sulfanilic. lahustatud 150 sm³ 12 % äädikahappes 2) 0,2 alfa-naftüülamiini keedetud 20 sm³ destillitud vees; värvitu lahu valatud sinakas-violett jäägilt 150 sm³ 12 %-lisse äädika happesse ja siis segatud esimese lahuga. Tarvitusel oli ainult täiesti värvitu lahu. Sabloonlahude valmistamiseks tarvitati naatriumnitriidi lahu, mille 1 sm³ = 0,01 mgr. N₂O₃ (1,816 gr. natr.nitr. lahustatud 1 liitri dest. vees ja 10 sm³ sellest lahust lahjendatud kuni 1 liitrini).

Kloori määramisel tarvitati reaktiividena N/10 AgNO₃ lahu ja 10 %-list kaalium-kromaadi lahu. 100 sm³ uuritavale veele lisati juurde mõni tilk K Cr O₄ lahu ja tiitriti Ag NO₃ lahuga kuni tumeda värvi ilmuniseni. 1 sm³ Ag NO₃=3,55.10 mgr Cl liitris.

Vee karedust määrati Winkleri järele. Reaktiivid:

I NH₄Cl 10,0, 10 % NH₃ 100,0, aq. destad 500 sm³, II Kal. caustic

6,0, Sal.Segnetti 100,0, aq.dest. ad 500 sm³, III acid. olemic 15 sm³, spir. vini 95° - 600 sm³, aq dest. 100 sm³, Na OH 4,0. 1 sm³ seebilahust võrdub tiitrimisel ühele saksa kraadile, või 10 mgr CaO, või 7,2 mgr. Mg O. Esmalt määrati reakt. I ja III abil üldine karedus, siis reakt. II ja III abil Ca soolade sisalduvus. Arvates üldise kareduse määramisel tarvitatud seebilahu hulgast maha Ca soolade juures tarvitatud hulga ja kasvatades saadud arvu 0,75-ga saame Mg sooladest tingitud kareduse. Kokkuarvates Ca ja Mg sooladest tingitud kareduse saame üldkareduse.

Raua sisalduvus määrati kolorimeetriliselt kaaliumrodaniidi lahuga Tillmans'i eeskirja järele. Reaktiivid: I 20 %-ne rauavaba soolhape, II 3 %-ne vesiniku ülihapendi lahu, III 10 %-ne kaaliumrodaniidi lahu. Sabloonlahude valmistamiseks tarvitati ferri-ammooniumsulfaadi lahu 0,8636 gr liitris (1 sm³ - 0,1 mgr Fe)

Analüüsi andmed näitavad, et enamuses kaevudest on vesi kollaka värviga. 24-st võetud proovist sisaldavad 12 - NH₃ ja 16 proovi N₂O₃. Ainult 5 kaevu vees ei läinud korda ammoniaaki ja salpetrishapet töestada. Nendest asuvad 3 Vallimäe nõlvakul, 1 põhjapoolses (Malmi uul) ja 1 lõunapoolses linnaosas (Tartu uul) .Vee karedus on iseäranis suur põhjapoolses linnaosas, ületades igas analüüsitud proovis 20 saksa kraadi. Lõunapoolses linnaosas "Kondivalus" on vesi palju pehmem ja karedus ei tõuse kuski üle 20 kraadi. Pehme vesi on ka Vallimäe ümbruses. Kloori sisalduvus on eriti suur Vaksali uulitsa piirkonnas.

Salpeetrishappe leidmise kohta õpet. seminaari puurkaevu vees arvab kohalik linnaarst, et põhjuseks võivad olla mittekindla ehitusega väljakäigukohad. Grünreichi sauna puurkaevu vette võisid ammoniaak ja salpeetrishappe sattuda arvatavasti vee reservuaaris, või sauna torudes. Vaksali uul.N 5 raketega kaevu vesi saab arvatavasti roojastatud naabruses asuva sissesõiduhoo vi sõnniku läbi, mida õues ja lahtistes tallides harilikult suurel hulgal leidub ja millest vedelik maa sisse imbub. Üldiselt võiks arvata ammoniaagi ja salpeetrishappe sisalduvuse põhjuseks Rakvere kaevuvetes seda asjaolu, et roiskveed väljakäigukohtadest, mustuse aukudest ja prügikastidest maa sisse laiali valguvad ja niiviisi kaevudesse võivad sattuda. Selle tõenduseks võib näiteha tuua loomaarst H.Heinrichsoni puurkaevu roojastatud vee (v.lhk 9) . Maitse poolest on vesi paljudes kaevudes halb, Vaksali uulitsa kaevudes näiteks tunduvalt soolane. Suur karedus põhjapoolses linnaosas teeb takistusi vee tarvitamiseks majandusliseks otstarbeks.

Analüüside andmetest võib näha, et 22-st veeproovist ainult 5 on tervishoidlistele nõuetele enam vähem vastavad, ülejäänud 17 on aga ammoniaagi ja salpeetrishappe sisalduvuse tõttu kahtlased. Põhjapoolses linnaosas ja osalt ka kesklinnas on vesi suure karedusega ja selle tõttu tarvitamisel joogiveeks, niisama ka tarbeveeks, vähe kõlbulik. Paljudes lahtistes kaevudes omab vesi kollase värvingu ja on halva maitsega. Tervishoidlisest seisukohast vaadatuna on Rakvere kaevude veed omas suures enamuses halvad ja nende tarvitamine joogiveeks mittesoovitav.

VII KOOLITERVISHOID.

Üldine koolide arv linnas on 15. Üksteist nendest asuvad omaette ruumides, neli kasutavad aga teiste koolide ruume ja inventaari. Keskkooli on 5, kutsekoole 3 ja algkoole 7. Keskkoolist on 2 omavalitsuse-, 2 era- ja 1 riigikool (õp. seminar). Algkoolist on 3 omavalitsuse-, 3 era- ja 1 riigikool (seminari harjutuskool). Kooliarste on 2. Ühe järelvalve all on 11 kooli 1726 õpilasega (andmed 1929/30 õppeaasta kohta), teise arsti järelvalve all 1 kool 114 õpilasega (Saksa eragümnaasium). Kolmel väikesel erakoolil, kokku 36 õpil. kooliarsti ei ole. Kooliarstide poolt on 1929/30 õppeaastal läbivaadatud üldse 1129 kesk- ja kutsekooli ning 691 algkooli õpilast. Tabelis N 14 on toodud üldandmed kõikide Rakveres asuvate koolide kohta. Edaspidistest kirjeldustest on täiesti välja jäetud kolm kõigevähemat, tabelis viimastena märgitud kooli (Gersti eraalgkool ja 2 vene kooli). Peale nende on tabelis tähendatud 4 algkooli, kuid tegelikult on neid 6, sest Zeeh tütarlaste kommertsgümnaasiumi ja Saksa eragümnaasiumi juures on ka algkooli klassid.

Omad ruumid on kõikidel algkoolidel ja keskkoolidel. Kutsekoolid asuvad aga kõik võerastes ruumides. Neist töötavad Tööstus-õpilaste kool (III algkooli majas) ja Virumaa Täienduskool

(Poegl. gümnaasiumi majas) õhtupoole, Naiskutsekoolil on aga I algkooli majas omaette ruumid, ja õpetöö on seal harilikult ajal hommikupoole. Järjekult on Rakveres üldse 8 koolimaja (3 väikest kooli mitte ühes arvatud), milles asuvad 14 kooli, (v. alb. N. N. 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20,), sellejuures Saksa eragümnaasium ja Zeeh tütarlaste kommerts gümnaasium arvestatud kumbagi kui 2 kooli - algkool ja keskkool. Tabelis N. 15 on toodud andmed kooliruumide kohta üksikute koolide järele, peale Saksa eragümnaasiumi. Praegused Saksa eragümnaasiumi ruumid (Dr. Hoffmanni majas Pikal uul.) on halvad ja tervishoidlistele nõuetele mittevastavad. Sellepärast alustas käesoleva aasta sügisel saksa seltside liit uue koolimaja ehitamist Vilmsi ja Vabaduse uulitsate nurgale. Maja ehitatakse telliskividest, tuleb kolmekordne ja eelarva järele maksab üle 9 miljoni sendi. Ruumid on ettenähtud algkooli ja keskkooli tarvis. Esimisele korrale on kavatsus paigutada algkooli 5 klassi ja keemia- ja füüsika kabinetid, kantselei , õpetajate tuba ja vastuvõtmise ruum. Teise korra moodustaks saal ja keskkooli klassiruumid. Hiljem kavatsetakse majale juurde ehitada ka võimlemissaal. Maja viiakse keskkütte alla ainult osaliselt, kuna osa kõetakse ahjude abil.

Tabelis N 15 tähendatud esimeses viies koolis on ruumid jaotatud ühtlaselt vastavalt õpilaste arvule ja toodud keskmised normid on maksvad vähete muudatustega kõikide klassi-

de kohta. Koguni teine pilt on aga Zeeh tütarlaste kommertsgümnaasiumis ja linna Ühisgümnaasiumis. Majad mõlema kooli all on vanad puuehitised ning väga ebauhtlas~~te~~ ja korrapäratu klassiruumide asetusega. Zeeh tütarlaste kommertsgümnaasiumis näiteks tuleb keskmiselt õhku ühe õpilase peale klassitubades $4,7 \text{ m}^3$, kuid on ka niisuguseid klasse, kus see arv on $3,2$ ja $3,4 \text{ m}^3$, teistes selle vastu aga tõuseb üle 10-ne m^3 . Põranda pinda tuleb samades klassides ühe õpilase peale keskmiselt $1,1 \text{ m}^2$ kuni $3,5 \text{ m}^2$. Linna Ühisgümnaasiumis on seisukord umbes samane. On küll kõik katsutud teha, et uhtlasemat ruumide jaotust läbi viia, kuid suure klasside arvu tõttu (kool töötab 10-ne klasside komplektiga) on see võimata. I algkoolimajal, mis alles 1929.a. ehitati, on ruumid küll korrapärase asetusega ja hea valgustusega, kuid õhku tuleb seal klassitubades keskmiselt ühe õpilase peale ainult $4,6 \text{ m}^3$ s.o. niisama palju, kui II ja III algkooliski. Põhjuseks on siin see asjaolu, et kooli kasutada ei ole terve maja, nii kui see ehitamisel oli ettenähtud, vaid osa majast on Naiskutsekooli all. Poeglaste reaalgümnaasiumis on neli klassiruumi ühesuurused (198 m^3), viies aga on esimestest ligikaudu poole väiksem ($116,3 \text{ m}^3$). Et viimases ruumis õpilasi ka harilikult kaksorda vähem on, siis jääb keskmine õhu hulk ühe õpilase kohta umbes samaseks, kui suuremateski klassitubades ($5,6 \text{ m}^3$). Valgustuskoefitsient on kõige suurem I algkoolis, kõige väiksem aga Zeeh kommertsgümnaasiumis ja linna Ühisgümnaasiumis. Andmed klassiruumide kohta algkoolides on toodud tabelis N.16.

Koolipingid on kõikides koolides väga mitmesugused. Nelja algkooli pinkide kohta on andmed tabelis N.17. Üldiselt on pingid vananenud tüüpi ja mitmesugusel ajal valmistatud, Oma suures enamuses on nad plus distantliga (2 - 3 sntm), mõnes koolis ilma seljatugedeta (I algkool). Mitmes koolis on ka harilikud lauad toolidega, või lauad mahakeeratava osaga (realgümnaasiumis) Erineb teistest koolidest koolipinkide, niisama ka ruumide poolest õpetajate seminar (v.erikirjeldus allpool). Ventilatsioon klassitubades kõikides koolides (peale seminari) toimub harilikkude seinna sisse ehitatud ventilaatorite abil, mõnikord ka õhuakende kaudu. Ruumides on keskküte seminaries ja I algkoolis, mujal - ahjuküte. Termomeetrid on klassitubades välja pandud ainult 4 koolis ja sealgi mõnes üksikus klassiruumis. Joogivee tarvis on harilikud kraaniga nõud, ning joomiseks tarvitatakse emailleeritud, või portselanist kruuse (erand on seminar). Väljakäigukohtadest on veeklosetid ainult seminaris ja I algkoolis. Zeeh kommertsgümnaasiumis ja III algkoolis on mitteköetavad, teistes koolides talvel köetavad väljakäigukohad. Istmete arv ei ulatu enamikus koolidest nõuetava normini. Klosettpaberit ei ole üheski koolis väljapandud. Ainult seminaris on saadaval tükkideks lõigatud ajalehe paber, kuid ka mitte alati. Kooliarstil on kavatsus tellida paberit korraga kõikide koolide jaoks otse vabrikust. Niisama tahab kooliarst ka energilisi samme astuda selleks, et kõikides koolides saaks tarvitusele võetud tervishoidlistele nõuetele vastavad joogiriistad.

Raha selleks otstarbeks on koolidel juba olemas.

Parimas seisukorras oma ruumide, niisama ka sisse-
seade poolest on õpetajate seminar ja tema juures asuv harjutus-
kool. Hooned on ehitatud 1914. aastal ja tulid maksma üle poole
miljoni kuldrubla. Suures kolmekordses kivimajas (v.alb. N.14)
asuvad kõik kooliruumid seminari ja harjutuskooli tarvis. Kumma-
gil pool keskhoonet on kahekordsed kiviehitused (v.alb.N.13), mil-
ledes asuvad kooli kantselei ja direktori-, õpetajate ning tee-
nijate elukorterid. Keskhoone alumisel ja teisel korral on se-
minari ruumid ja kuues harjutuskooli klass, kolmandal - harjutus-
kooli ülejäänud klassid ja internaat 40 lapse tarvis. Kõik ruu-
mid on korrapärase asetusega ja hea valgustusega. Võimlemissaal
on küllaldaselt suur, täiesti ajakohase ehitusega ja sisseseade-
ga. Saali kõrval asub pesemisruum vanniga ja tusiga. Eraldi asu-
vad tarviliku sisseseadega ja õpeabinõudega füüsika kabinett, joo-
nistamise loodusloo kabinett ja laulmise saal klaveriga. Internaadi ruumid on
avarad, hästi valgustatud, puhtad ja vastava sisseseadega. Inter-
naadis elavail õpilasil on ruumide kasutamine ühes kütte ja
valgustusega tasuta, maksta tuleb ainult aratarvitatud toiduaine-
te eest, keskmiselt 15 - 20 krooni kuus. Einetamise tarvis on
suur saal. Kõikide ruumide kõrgus 1-sel, 2-sel ja 3-dal korral on
ühesugune, nimelt 4,26 meetrit. Elektrivalgustuse tarvis on klas-
situbades, millede põrandapinna keskmine suurus 50 - 60 ruutmeet-
rit, 2 - 3 lampi üldise valgustusvõimega 200 vatti. Lambid ripu-

vad lae all, 3,8 meetri kaugusel põrandapinnast. Majas on kesk-
küte ja oma veevõrk. Ventilaatorid, mis soojendatud õhu printsii-
bil ehitatud, on osalt rikutud ja vajavad remonti. Osalist remon-
ti vajab ka põrand, eriti saali parkettpõrand.

Koolipingid on mitmesugused. Harjutuskooli I, II, III
ja IV klassis on laud toolidega, seminari VI kl. ja algkooli VI
kl. on koolipingid Rettichi süsteemi järel valmistatud. Teistes
klassides on harilikud koolipingid, suuremalt osalt vähese mi-
nusdistsantsiga.

Vesi saadakse puurkaevust, mille sügavus 63 meetrit.
Joomise tarvis on koridoris ülesseatud kaks erilise konstruktsi-
ooniga jooginõud, milledest joomine toimub ilma nõu tarvitamata,
veeja suhajuhtimise läbi.

Väljakäigukohtasid (veeklosette) on 5, kokku 20 ist-
mega, mis vastab ligikaudu nõuetavale normile. Puhtus ja kord neis
on eeskujulik.

Haridusministeeriumil ja ka kohalistel omavalitsus-
tel on kavatsus kõiki Rakveres asuvaid keskkooli (peale Saksa era-
gümnaasiumi) koondada seminari hoonetesse. Seminar ise on määratud
sulgemisele, ja seetõttu vabanevad ruumid mõne aasta pärast. Sul-
gemisele tuleks niisuguse kava läbiviimisel ka mõni gümnaasiumi-
dest.

Õpetöö algab algkoolides (sügisel 1930.a.) kell 9,
keskkoolides 1 tund varem. Kuigi linnaosad algkoolide vahel enam-
vähem ühetasaselt ärajaotatud, tuleb mõne linnaosa lastel (Narva

maantee ümbrus) enam, kui kilomeetri kauguselt koolis käia. Kesk-
koolid asuvad kõik kesklinnas, peale seminari, milleni raudtee
poolsest linnaosast 2 - 3 kilomeetrit.

Oma võimlemis- ja mänguplatse on koolidel vähe. Spor-
dikomisjoni loaga kasutavad kõik Rakvere koolid sügisel ja keva-
del kuival ajal võimlemiseks staadioni (v. alb.N.10). Staadion
(spordiplats) on umbes 200 meetrit pikk ja 100 meetrit lai, ehi-
tatud 1929. aastal.

Tabelis N 18 on toodud kooliarstide andmed õpilaste tervishoidlise seisukorra kohta 1929/30 õpeaastal. Üldse on järelvaadatud 12-nes koolis 1820 õpilast, millest 804 poisslast ja 1016 tütarlast. Järelvaadatud õpilastest omasid tubli kehaehituse 58,7 %, keskmise - 39,5 % ja nõrga 1,8 %. Toitlus oli hea 47,9%, keskmine 47,3 %, halb 4,8 %. Normaalse nägemise omasid 76,6 %. Kopsuhaigeid oli 3,5 %, verevaeseid 4,8 % ja selgroo külkkõverusega 7,1 %. Huvitav on, et just neis koolis, kus ruumid halvad ka kopsuhaigete % suurem oli, nimelt Linna Ühisgümnaasiumis 5,2% ja Zeeh tütarlaste kommertsgümnaasiumis 7,1 %. Seminaris ühes harjutuskooliga ja reaalgümnaasiumis oli kopsuhaigete % vastavalt ainult 2,5 ja 2,9. Niisama on ka halva nägemisega laste % väike I algkoolis (1,8 %) kus klassitubade valgustus hea (v.tabel N 15), kuna teistes koolides see % palju suurem on (Ühisgümnaasiumis 24,3 % ja Zeeh kommertsgümnaasiumis 24,9 %).

Maksuta arstiabi oli antud algkooliõpilastele 1167

korda ja kesk- ning kutsekooli õpilastele 937 korda. Haigustest olid esikohal algkoolides morbilli (13,9 %), bronchitis (10,4 %), nahahaigused (7,5 %), silmahaigused (4 %), tuberkuloos (0,6 %). Kesk- ja kutsekooli õpilastel võiks äramärkida: bronchitis (10 %), nahahaigused (9,3 %), morbilli (3,2 %), silmahaigused (4,3 %), tuberkuloos (2,2 %) ja gonorrh. acuta (0,4 %).

VIII TÖÖLISTE TERVISHOID.

Rakveres oli 1-sel juulil 1930.a. 14 kesk- ja 55 väiketööstust, kokku 451 töölisega, kellest mehi 338 ja naisi 114.

Tööstusettevõtete nimekiri ühes asukoha ja tööliste arvu aratähendusega on toodud tabelis N 20. Töölise arv näitab küll sügise tulekuga harilikult tõusu, kuid üldpilti see palju ei muuda. Nii oli oktoobri algul 1930.a. "Sakala" nahavabrikus (klambrites andmed 1/VII 30) 80 (65) Meier Glandt'i nahavabrikus 20 (12) ja Judeikini lauavabrikus 15 (2) töölist. Keskmist tööstustöölise arvu linnas võib aasta läbi 450 - 500 peale arvata.

Kõik Rakvere tööstusettevõtted kuuluvad Narva töökaitse komissari tegevuspiirkonda. Järelevalve teostamiseks sõidab komisar või tema abi üks kord nädalas (laupäeval) Rakverre. Töökaitse määruste rikkumise pärast vastutusele võetud ettevõteteomanikkude arv on möödunud aastal väike, olgugi, et kõik töökaitsemäärused täitmist ei leia.

Tööstusettevõtetest on kõige suurem "Sakala" nahavabrik. (v. alb. N.36). Vabrik asub kirdepoolses linnaservas, mõnikümmend meetrit Rakvere-Narva raudteeliinist eemal. Peahoone on kolmekordne kiviehitis, mille pikkus 80 m., laius 30 m. ja iga korruse kõrgus 4 meetrit. Hoones on elektrivalgustus ja keskküte. Val-

gustus on küllaldane. Temperatuur talvel on harilikult 11 - 14°
Ruumides on termomeetrid välja pandud. Õhuvahetus toimub elekt-
riventilaatorite abil. Põrandat puhastatakse tarviduse järele
niiske luuaga. Nahalõikamisemasinail on kaitselineaalid, mis hoia-
vad töölisi kätevigastamise eest. Einetamise tarvis on määratud
eriruum, kuid see on korratu ja kõlbmatu. Joomiseks on keetmata
vesi kraaniga nõus. Väljakäigukohad, mis asuvad vabriku ruumides
on küll suured, kuid mitte köetavad ja pimedal ajal mittevalgus-
tatud. Normaal tööpäeva pikkus 8 tundi, ühetunnilise lõunavahe-
ajaga. Tööõnnetuste arv vabrikus oli 1928.a. - 23, 1929.a. - 11
ja 1930 esimesel poolaastal 8. Siin oli harilikult tegemist väik-
semate kriimustuste, või põrutustega. Kõikide nende õnnetuste põhjuste
kohta puuduvad andmed, kuid suuremalt osalt oli põhjuseks töö-
liste hooletus.

O/Ü "Viru" tärklisvabrik.

Ettevõtte täielik nimetus on: Eestimaa põllusaaduste ümbertöö-
tamise osühing "Viru" Rakvere osakond. See on üks suurematest
ja parematest kodumaa tärklisvabrikutest. Vabriku ruumide all on
kiviehitis, mille pikkus 43 m., laius 12,6 m ja kõrgus 3,7 m. Tööstus-
ruumides on ahjuküte, temperatuur talvel harilikult 7 - 8° R.
Vabrikul on elektrivalgustus ja oma veevõrk. Ruume puhastatakse
iga päev niiske luuaga. Kuivatusaparaatide juures on aurujõuli-
sed ekshaustorid, mis vastavalt määrustele, traatvõrguga on ümb-
ritsetud. Einetamise jaoks eriruumi ei ole. Töötatakse kahe vahe-
tusega, tööpäeva pikkus 8 tundi ilma vaheaegadeta. Väljakäigu-

kohad on mittekoetavad, kuid pimedal ajal valgustatud.

Rakvere l i n a- ja t a k u k e t r a m i s e vabrik.

Tööstusruumide all on 2 kivihoonet. Mõlema hoone kõrgus 4,2 m., laius 12,3 m, pikkus ühel 21,3 m, teisel 14,55 m. Ruumides on elektrivalgustus, k~~e~~skküte ja oma veevark. Ventilatsioon toimub 3 ventilaatori abil, millest 2 harilikku ja 1 elektriventilaator. Temperatuur ruumides (vabriku juhatuse andmetel) talvel - 11 - 14° ja suvel 12 - 15° R. Termomeetreid ruumides välja pandud ei ole. Sugadel on küll kaitseabinõud, kuid vananenud tüüpi. Ruumidid pühitakse esmalt kuiva, siis niiske luuaga üks kord päevas. Joomiseks on keetmata vesi kraaniga nõus. Einetamise jaoks eriruumi ei ole. Väljakäigukohad on tööruumis, valgustatud jakõetavad. Tööpäeva pikkus 8 - 10 tundi ilma vahe- aegadeta. Tööõnnetusi oli 1929.a. 1 ja 1930.a. esimesel poolel 1. Mõlemal korral oli põhjuseks tööliste hooletus.

O. N i e d r i c h s o n i t i s l e r i töökoda.

Tööstuse all on üks puust hoone ja üks segaehitus. Esimese hoone mõõdud: pikkus 10,6 m., laius 7,5 m. ja kõrgus 3 meetrit. Teine hoone on sellesama kõrguse juures umbes 2 korda pikem ja laiem. Mõlemis hoones on ahjuküte ja elektrivalgustus. Ventilaatorid puuduvad, ja selletõttu on ruumid alati tihedalt täidetud puutolmuga. Termomeetreid ruumides välja pandud ei ole; tööliste arvamise järele on temperatuur talvel soodne kuna suvel palaval ajal liig suur kuumus töötamist takistab. Puhasta -

takse ruume kuiva luuaga. Einetamise jaoks eriruumi ei ole. Joomiseks tuuakse vesi lahtise ämbriga töötamisruumi, juuakse plekist kruusiga. Väljakäigukoht asub hoovi teises otsas, talvel külm ja pimedal ajal valgustamata. Tööpäeva pikkus 8 tundi 1 tunnilise lõunavaheajaga.

13 - 14° R. H. S t a h l i v i l l a t ö ö s t u s .

Tööstusel on 2 kiviehitust, millede laius 6,4 m, kõrgus 3,6 m ja pikkus ühel 21,3 m ja teisel - 15 meetrit. Ruumides on keskküte ja elektrivalgustus. Ventilatsioon puudub, ja seetõttu on värvimistökojas õhk harilikult auruga täidetud. Temperatuur ruumides on talvel 16 - 18° R. Joogivesi seisab ämbris, millest plekist nõuga võetakse. Koristatakse ruumisid luuaga üks kord päevas. Väljakäigukoht on valgustatud, kuid talvel külm. Tööpäeva pikkus 8 tundi ühetunnilise lõunavaheajaga. Tööõnnetusi viimaste aastate jooksul ei olnud.

K/Ü V i r u l a s e t r ü k i k o d a .

Tööstus asub Rakvere Ühispanga kolmekordses kivimajas, võttes oma alla ühe osa alumisest korrast. Töötamisruumide pikkus 12,7 m, laius 10,5 m ja kõrgus 3,6 m. Majas on elektrivalgustus ja ahjuküte. Keskmise temperatuur ruumides talvel 16° R. Põrand on õlitatud, ja teda puhastatakse harjaga 1 kord päevas. Einetamise jaoks eriruumi ei ole. Joogivee tarvis on kraaniga nõu. Tööpäeva pikkus 8 tundi 1 tunnilise lõunavaheajaga. Viimase 3 aasta jooksul tööõnnetusi trükikojas ei olnud.

Rakvere Ühistrukikoond.

Trükikoda asub vanas puuhoones. Ruumide pikkus 40 meetrit, laius 8 meetrit, kõrgus 2,5 - 3 meetrit. Majas on ahjuküte ja elektrivalgustus. Temperatuuri kontrollimiseks on ruumides termomeetrid välja pandud. Talvel on temperatuur harilikult 13 - 14° R. Ventilatsioon toimub 1 elektri ja 9 hariliku ventilaatori abil. Põrandaid õlitatakse ¹kord kuus, pühitakse igapäev luuaga ja harjaga. Joogivesi asub kinnises kraaniga nõus. Väljakäigukohad on valgustatud, kuid mitte köetavad. Tööpäeva kestvus on 8 tundi 1 - 2 tunnilise lõunavaheajaga.

Et Rakveres kõik tööstusettevõtted väikese tööliste arvuga on, siis ei ole omanikud hoolitsenud selle eest, et odavaid kortereid ehitada. Pea kõik töölised elavad linnas erakorterites, mille üür sagedasti kuni 35 % tervest teenistusest välja teeb. Ka ei ole linnas odavaid söögimajasid, kust perekonnata töölised võiks lõunaid saada. Alaealiste tööjõudu kasutatakse Rakvere tööstusettevõtetes vähe. Ainult väiksemates töökodades on n.n. õpilased, harilikult 13 - 17 aastased poisikesed, kes väikese tasu eest (sagedasti ka ilma) igasugust tööd teevad. Paljudes ettevõtetes tehakse ületunnitööd, mis erilise tasu alla käib, kuid öötööd kuskil ei ole. Abiandmine haigestuse või tööõnnetuste puhul, niisama ka tööliste ja nende perekonnaliigetearstimine on Rakvere Ühise Haigekassa käes, kelle tegevuspiirkonda kuulub peale Rakvere linna ka lähem ümbrus.

Rakvere Ühine Haigekassa algas oma tegevust 1-sel märtsil 1921. aastal 28 ettevõttega kokku 414 liikmega. Liikmete arv on 10 aasta jooksul ligi kolmekordseks paisunud, kuna ettevõtete arv kuuekordseks on tõusnud. Suureks raskuseks on kogu tegevusaja kestel olnud kassaliikmete ravimine. Tulud selleks otstarbeks ei ole kaugeltki katnud kulusid, mille tagajärjel Haigekassa oli sunnitud kassaliikmete toetusrahasid kärpima miinimumini, samuti ka perekonnaliikmete ravimist piirama. Olukorra parandamisel tekkis 1-sel jaanuaril 1930.a. konflikt arstkonna ja Haigekassa vahel, mille tulemuseks 1/VII 30 uus leping sõlmiti hoopis uutal alustel. Käesoleval aastal kassaliikmete ravimiskapitali puudujääki üldse ei ole, ja Haigekassa üldkoosolek, mis oktoobri algul peeti võis toetusrahade normi juba märksa suurendada. Haigekassa majanduslik seisukord, mis 1929.aastal väga raske oli on 1930.a sügisel juba täiesti rahuldav. Haigekassa tegevusega igakülgselt tutvumiseks on siin juure lisatud: Rakvere Ühishaigekassa käsiraamat (lisa N.14), lepingu ära kiri Haigekassa Juhatusel ja Rakvere Arstide seltsi vahel (lisa N.17), mis erilist huvi pakub, kui omapärane Eestis, Rakvere Ühise Haigekassa aruanne 1929. aasta kohta (lisa N.15) ja abirahanormid ja arstiabi määrused (lisa N.16). Kassaliikmete arv 31 dets. 1925.a. oli 776, 1926.a - 838, 1927.a. - 858, 1928.a - 885 ja 1929.a. - 956. 1-sel juulil 1930. aastal oli Rakvere Ühise Haigekassa all 167 ettevõtet 1251 liik-

mega, kellest 949 meest ja 302 naist. Perekonnaliikmeid oli samal ajal 1147. Tabelid N.19 ja 20 näitavad Haigekassa tegevust arvudes viimase 5 aasta jooksul. Et pilti ülevaatlikumaks teha on tulude ja kulude liigituse kohta juurelisatud diagrammid (lisa N.19) .-

Tööõnnetuste liikumine Haigekassale alluvate tööstusettevõtetes möödunud 9 aasta jooksul oli järgmine : 1921.a. - 8, 1922.a. - 22, 1923.a. - 41 , 1924.a. - 91, 1925.a. - 103, 1926.a. - 149, 1927.a. - 130, 1928.a. - 159, 1929.a. - 128. Tööõnnetuste igaaastane silmanähtav tõus on tingitud peamiselt metsatööstuse (lauavabrikud) suurest arenemisest. Lauavabrikud ehitati metsadesse ilma igasuguste kaitseabinõudeta. Alles viimastel aastatel muutus olukord ja seda nimelt kinnitushisuste pealekäimisel, kellede kohuseks on vigasaanutele pensioni maksmine ja kelledel väljaminekud selletõttu liiga suureks hakkasid minema.

IX TERVISHOIDLISED JA HOOLEKANDE

ASUTUSED JA

TERVISHOIDLINE PERSONAAL.

H a i g e m a j u on linnas 2: Rakvere linna haigemaja ja Rakvere erahaigemaja. L i n n a h a i g e m a j a on asutatud mineva aastasaja neljakümmendatel aastatel ja asub sellest ajast peale ühes ja samas majas Tallinna uul. (v.alb.N.45). Üldine voodite arv on 30, millest 10 haava-, 10 sise-, 5 suguja 5 nakkushaigete tarvis, Personaal: 1 arst, 1 velsker, 1 õde, 1 ravitseja ja 5 teenijat. Maja on vana kõdunenud puuehitis madalate ruumidega ja halva valgustusega. Tema asukoht otse elava liikumisega uulitsa ääres ei võimalda haigetele päevasel ajal kunagi täielikku rahu. Maja on osaliselt kahekordne. Ruumisid on kokku 19, neist alumisel korral 13 ja ülemisel - 6. Haigete jaoks on 7 ruumi, milledest nakkushaigete tarvis määratud tuba on erasissekäiguga ja teistest isoleeritud. Sisseseade on neis kõikides vananenud ja halb (v.alb. N.46). Üldine õhumahutuvus haigete ruumides on 670 m³. Teised ruumid on: operatsioonituba (v.alb.N.47) sidumisruum, vannituba, õõtetuba, apteegi ja kantselei ruum (v.alb. N.48) ja velskeri elukorter. Majas on ahjuküte ja elektri- valgustus. Ohuvahetus ruumides toimub akende kaudu ja seinte sees

olevate aukude abil. Väljakäigukohti on 5, millest 2 köetavad, 3 mitteköetavad. Haigemaja juures jalutuskohta haigete jaoks ei ole.

Arstirohtudest valmistab suurema osa haigemaja velsker, osa tellitakse apteegist. Sidematerjaali ja arstirohtude tagavara oli 7 juulil 1930.a. hinnatud 1304 krooni 50 senti peale.

Ühe haige toitmise peale kulutatakse keskmiselt 75 senti päevas. Toit on vastavalt haiguse iseloomule: 1) harilik, 2) harilik saiaga, ilma kapsa ja herne supita 3) piim ja sai 4) kaera tumm. Neile võivad lisaks olla: piim, munad, makaronid, pudrud, kotletid, kissel ja mors.

Haigemaja taks 1930.a. on linnaelanikele 2 krooni ja maaelanikele 3 krooni ööpäeva pealt. Peale selle on eraldi maks operatsioonide, sidematerjaali, arstirohtude, analüüside j.n.e. eest. Haigemaja tegevuse kohta 1929.a. v. tabel N.22.

Haigemaja juures asuvas ambulantsis on 1929.aastal arstiabi saanud 1082 haiget. Neist oli haavahaigeid 575, naha- ja suguhaigeid 476 ja muude haigustega 31 isikut.

Haigemaja lahkamiskambris oli 1929.a. 29 lahkamist. Kohtumeditiinilisest tegevusest annab ülevaate tabel N.23.

Et praegune linnahaigemaja oma ruumide ja sisseseade poolest ei vasta ajakohastele nõuetele, siis kerkis üles

u u e h a i g e m a j a ehitamise küsimus. Kauemat aega kest-
sid läbirääkimised linnavalitsuse ja Viru maavalitsuse vahel ühi-
se suure haigemaja ehitamise üle. Siiski kokkulepet ei saavuta-
tud, ja linnavalitsuse asus iseseisvalt haigemaja ehitamisele.
Kohaks valiti praeguse haigemaja kõrval *Nene* ja Rohuaia
uulitsa nurgal asuv tühi krunt. Ehitustööd alati juuli kuul ja
2-sel augustil oli hoone nurgakivi panemine (v.alb. N.34). Voo-
dite üldarv on ettenähtud 30, mida võib ka tarbekorral suurenda-
da. Maja ehitatakse paekivist ja tuleb kahekordne. Peale selle
on veel keldri- ja katusekord. Hoone pikkus on 30 meetrit, laius
22 meetrit. Ruumide kõrgus alumisel ja ülemisel korral 3,42 m.,
keldrikorral 2,42 m. ja katusekorral 2,60 m. Alumisel korral tule-
vad ruumid meeshaigetele, ülemisel - naishaigetele. Osakonnad
on haava- sise- ja sünnitushaigetele. Alumisel korral on veel et-
tenähtud ambulants, röntgeni kabinett ja köök, teisel korral -
operatsiooni tuba, laboratoorium ja sidumisruum. Keldrikorrale
saab desinfektsiooni ja keskkütte ruum, katusekorrale ehitatak-
se personaali elukorterid. Üksikasjaline ja täpne ruumide jaotus
ja mõõdud on näha juurdelisatud plaanidel (lisad N.N.20,21,22,
23 ja 24).

Seinad ja lagi operatsiooni-steriliseerimis-, pe-
semis- ja klosettruumides värvitakse õlivärviga, teistes ruumides
liimivärviga. Elektri ventilatorid tulevad ainult operatsiooni
tuppa, teistesse ruumidesse aga harilikud ventilatorid. Kõik
raudtalad isoleeritakse vildiga (kõla vastu).

Maja ehitus läheb maksma 64.950 kr., keskkütte- ja veetarustussisseade - 15.012 kr., Haigemaja avamine on ettenähtud 1931.a. sügisel.

Rakvere e r a - h a i g e m a j a (v.alb.W 33) avati Aleksandri ja Rohuaia uulitsate nurgal asuvas majas (end. I.algkooli ruumes) 30 oktoobril 1929.a. Haigemaja ülalpidajaks on Dr. Vihmann. Haigemaja on sisseseatud peamiselt haava- ja sünnitushaigetele, kokku 15 voodiga. Personaali moodustavad 2 arsti, 2 õde ja 2 teenijat. Kuigi hoone haigemaja tarvis pole ehitatud, on ruumid rahuldavas seisukorras. Ka tarvilik sisseseade on olemas. Peale avamist alustas haigemaja kohe elavat tegevust (v. tabel N.22).

Rakvere linna ja Virumaa T i i s i k u s e vastu võitlemise seltsi nõuande koht asub Pikal uul. 21. Tegevust alustas nõuande koht 10. augustil 1926.a. Personaal - arst, õde ja teenija. Ruume on kokku 4: haigete ooteruum, vastuvõtmise ruum, laboratoorium ja õe elamisruum. Seinad on tapetseeritud, laed ja põrand õlivärviga värvitud, õhku ja valgust on ruumides küllaldaselt. Aparatuur ja tarviline laboratooriumi sisseseade keemilis-bakterioloogilisteks uurimisteks on olemas. Muretsetud on ka mikroskoop (Röchert - hind 400 kr.) kuid puudub röntgeni sisseseade, mis edukaks töötamiseks hädavajalik. Nõuande punkti tegevuse ülevaadet tema asutamisest kuni 1/IV 30 hõlbustab tabel N.24.

Seltsil on umbes 100 liiget. Sissetulekud koosnevad liikmemaksudest (2 %), omavalitsuste toetustest (4 %), korjanduslehtede ja valgelillepäeva sissetulekust (15 - 20 %) ja riiklisest abirahast, mida selts Tuberkuloosi vastu võitlemise liidu kaudu saab (umbes 75 %).

Tuberkuloosi haigete lehtede, koduse hoolekande kaardi, üleskutse j.n.e. vormi kohta v. lisa N.25.

V i r u m a a L a s t e k a i t s e Ü h i n g

alustas tegevust 1919.aastal E.L.Ü. Virumaa osakonna nime all. Esimestel tegevusaastatel oli Ühingu ülesandeks peamiselt toitluspunktide ~~asutamine~~ ja toitainete ning riidevarustuse väljajagamine puudustkannatavaile lastele. Aastate jooksul on tegevus muutunud väga laialdaseks. 1922 aastal asutati Narva-Jõesuus suvekoloonii, mille tarvis 2 aastat hiljem oma maja ehitati. Koloonii tegutseb suvel 60 - 65 päeva ja tema ülesandeks on nõrgatervisliste laste kosutamine kasulikkudes kliimaatilistes tingimustes ja hea toitluse abil. Vastuvõetakse ainult kooliealisi lapsi (7 - 15 aastani). Koloonii tegevusest 1922 - 1928 a. annab ülevaate tabel N.25, kuna tabel N.26 ja lisa N.26 näitavad suvekoloonii mõju laste tervise parandamise peale 1923 - 1930.a. Lapse ülespidamine tuli keskmiselt maksma 97,3 s. millest 50,2 s. toitmise peale läks. Pea kõik lapsed paranesid hästi, või rahuldavalt, mille juures keskmine raskuse juurdövõtt oli 0,95 - 1,9kgr.

Emade ja laste arstline nõuande punkt avati Ühingu poolt 1-sel mail 1926.a. Punktis antakse tasuta nõu ja arstiabi rasedatele naistele ja lastele kuni 8 a. vanuseni. Personaal koosneb arstist ja õest. Punkti tegevusest 1926 - 1928 a. annab ülevaate tabel N.27. Registreeritud laste ja emade arv näitab iga aastaga suurt tõusu.

L a s t e a e d a s i d oli Ühingul 1924 - 1927.a.

- 5, keskmiselt 255 lapsega aastas, 1928.a. oli 4 lasteaeda, 162 lapsega.

Ühingu juures tegutseb ka laste päevakodu kuhu kõiki soovijaid eelkooliealisi (suvel ka väiksemaid kooliealisi) lapsi vastuvõetakse. Päevakodus käijatele lastele hakatakse Ühingu poolt lähemas tulevikus andma hommiku- ja lõunasööke, senini on antud ainult piima. Suvel on lastele avatud mänguplats, talvel liuväli. 1925.a. asutati eelkooliealistele raamatukogu (esimene Eestis), mille kasutamine maksuta.

Ühing korraldab iga aasta kursusi, kõneõhtuid, näitusi, noorte laulu- ja spordipidusi ja lastekaitse päeva.

Ühingul on oma maja Ehituse uul N.13 (v.alb.N.22) mille ehitamine ei ole aga veel täiesti lõpule viidud. Maja on puust, kahekordne, 22,85 m pikk ja 20,2 m lai, peale selle veel rõdu 2,5 m lai. Majas on kokku 33 ruumi ja eelarve järele läheb maksuma üle 5 miljoni senti. Alumine kord on juba niivõrd valmis, et seal asuvad laste päevane kodu, büroo ja emade ja laste nõuande punkt. Punktil on kasutada puhtad ja korraliku sisseseadega ruumid. Nakkushaigete tarvis on isoleeritud ruum erisissekäiguga. Alumisel korral on peale selle veel ettenähtud mängusaal, koosolekute ruum, einelaua ruum, söögituba ja köök. Teisele korrale tulevad puhketoad lastele, lugemistuba, juhatus tuba, juhataja korter ja õe korter. Ruumid on avarad ja eriti valgusrikkad. Ehitus kavatakse lõpule viia 1931.aasta sügiseks

A p t e e k i s i d on linnas 2. Virumaa apteek ja Rakvere linna-apteek. Esimene neist avati Viru maavalitsuse poolt 1921.a., kuna teise omandas linnavalitsus ostu teel end. omanikult prov. Eberhardilt. Virumaa apteek asub Pika ja Parkali uul. nurgal Johanson'i majas. Ruumid vastavad nõuetele. Aparatuur ja laboratooriumi sisseseade on täielik (mikroskoop, analüütilised kaalud j.n.e.) Linnaapteegi maja on vana puuehitus ja ruumid selle tõttu madalad ning väikese õhu mahutuvusega. Aparatuur ja sisseseade on osaliselt vananenud.

1921. aastast peale on mõlemis apteegis läbiviidud hinnaalandus järgmisel määral: asutustele 15% ja teistele ostjatele 10 % normaal hinnast. Haigekassa ostab lepingu alusel kõik tarvisminevad arstimisvahendid Virumaa apteegist ja saab hinnaalandust 30 % retseptuurilt ja 10 % patentrehtude pealt. Peale selle on Virumaa apteegil veel ettenähtud 25 %-line hinnaalandus kõikidele maavalitsuse asutustele ja ametnikkudele. Kuigi niisugune suur hinnaalandus sissetulekuid märksa vähendab, on apteegid möödunud aastatel töötanud siiski ülejääkidega. Kahe apteegi tegevusest 1925 - 1928.a. annab ülevaate tabel N.28. Retseptide üldarvust tuli Virumaa apteegi peale 1927.a. 630%, 1928.a. - 63,4% ja 1929.a. 64,7%. Tabelitest on näha, et apteekide tegevus iga aastaga järjekindlalt tõuseb. Ka keskmine retsepti hind on suuresti tõusnud, moodustades 1926.a. 143,1% 1927.a. 135,5% ja 1928.a. 182,8 %, keskmisest 1925.a. retsepti hinnast.

H o o l e k a n d e k rraldus linnas on linnavalitsuse hoolekande osakonna käes. Osa hoolealuseid elab omas kodus ja saab toetust abiraha, riidevarustuse ja arstirohtude näol. Ilma korterita vanad ja t ov imetud hoolealused paigutatakse vanadekodusse, kus kõik ülalpidamise kulud kannab linnavalitsus. Linna vaeste ambulantsi tegevusest 1929.a. annab ülevaate tabel N.29. Arstlist abi ja rohte on hoolealused aasta jooksul saanud 602 korral. Abisaajatest olid sisehaigustega 358 korral (59,5 %) ja nakkushaigustega 29 korral (4,8 %). 356 juhusel (59,1 %) olid abisaajad üle 50 aasta vanad, 53 juhusel (9,8 %) alla 20 aasta. Linna vanadekodus oli 1. septembril 1930.a. 41 hoolealust, kelledest mehi 11 ja naisi 30. Vanadekodu asub Vaestemaja uul. kahekordses majas (v. alb. N.32). Personaal koosneb juhatajast- est, perenaisest ja teenijast. Ruumes on elektrivalgustus. Ventilatsioon toimub akende kaudu. Hoolealuseid on kahes ruumis, kumbagis 12, ühes 13 ja ühes 4. Igal on oma voodi, tool ja kapp-laud asjade tarvis. Tarviduse korral antakse hoolealustele ka riidevarustust. Üldkulud ühe hoolealuse kohta on keskmiselt 30 krooni kuus, millest toitmise peale läheb 12 krooni.

T e r v i s h o i d l i n e p e r s o n a a l linnas oli 1. juulil 1930.a. : 18 arsti, 5 hambaarsti, 3 rahuaegset  de, 1 koolivelsker, 2 end. rooduvelskerit ja 5  mmaemandat. Arstide arv on m ddunud aastate jooksul järjekindlalt kasvanud, tõustes 8 pealt 1921.a. 18 peale 1930.a. Ülevaate arstide ja hambaarstide liikumisest 1921 - 1930.a. annab tabel N.30. Tabelis N.31

X. HAIGUSTE LIIKUMINE

on toodud tervishoidlike personaali koosseis 1. juulil 1930.a.

Arstidest on ainult 4 oma erihariduse saanud Venemaal, teised kõik Tartu Ülikoolis.

Suuremal osal praktiseerivatest arstidest on kasutada harilikud arst-kabinettide sisseseaded - Röntgeni sisseseadeid (läbivaatamiseks) oli 1, mikroskoobe 4, kõrgustiku päikesi 2 ja laboratooriume kliinilis-mikroskoobilisteks ja bakterioloogilisteks uurimisteks 1.

1.VII.30.a.

Arstide tegevust iseloomustavad järgmised arvud 1929.a. kohta. Abiandmistele üldarv oli 89, millest koos arstiga 13 ja ilma arstita 76 korda. Üldine ravimispäevade arv oli 474. Sündimistest oli õigeajalisi 88, enneaegseid 1. Elusalt sündinuid oli 88 (52 p. + 36 t.), surnult sündinuid - 4 (p.)

1929.a. 11 (8 p. + 3 n.), 1930.a. 13 (8 p. + 5 n.), 1931.a. 15 (10 p. + 5 n.), ja 1932.a. 6 (2 p. + 4 n.). Haiguse lokaliseerimise järgi: liigesehaigused 10, 25 (20 p. + 5 n.), ajukahjustused ja närvisüsteemi haigused 2 (20 p.), luude haigused 1 (10 p.) ja teiste liikide ning nakkuste 51 (150 p.). Tuberkuloos: 1921-1929.a. nait-õrvalt 1-53. Sündimist üldarvudes ei ole. Keskmiselt tuleb aasta kohta 30 uut tuberkuloosi juhtumit, millest 54,3% haiguse ajal ja 45,7% peale surma registreeritud.

Surnute v. l. n. k. t. 5 p. p. e. tall. aasta lõpuks. -11.1927a. -19 ja 1928.a. -13 juunist. Surnutest oli 17 meest (80%) ja 17 naist (50%).

X. HAIGUSTE LIIKUMINE.

Kõikide Rakveres asuvate arstide, haigemajade ja ambulantside poolt oli 1929.a. arstlist abi antud 11.595 juhusel. Eraarstide poolt oli abi antud 10.381, haigemajades 381 ja ambulantsides 833 korda. Iga arsti peale tuli keskmiselt 611 visiiti aastas (51 v. kuus). Haigustest olid esikohal: külgehakkvad haigused (16,8 %), seedimisorganite haigused (15,7 %), hingamisorganite haigused (11,9 %) ja naha ning nahaaluste kudede haigused (10,6%). Külgehakkvatest haigustest olid tähtsamad influenza (45,4 %), tuberculoos (13 %), gonorrhoea (8 %), lues (2,7 %) ja lepsa (1 juhus).

Tuberkuloosi haigeid oli 1-sel jaanuaril 1929.a. 94 (43 m+51 n). Neist oli registreeritud 1921.a. 13 (8m+5n), 1922.a. 12 (9m + 3 n), 1923.a. 16 (3 m + 13 n), 1924.a. 11 (1 m+10 n), 1925.a. 11 (5 m + 6 n), 1926.a. 13 (5 m + 8 n.), 1927.a. 12 (10 m + 2 n), ja 1928.a. 6 (2 m + 4 n). Haiguse lokalisatsiooni järgi oli: hingamisorganite tbc. 65 (23m+42n), ajukelme ja ^{kesk}närvisüsteemi tbc. 4 (2m+2n), luude tbc. 4 (3m+1n) ja teisi liikisi ning märkimata 21 (15m+6n). Tuberkuloosi liikumist 1921 - 1928.a. näitab tabel N.32. Suurt kõikumist üldarvudes ei ole. Keskmiselt tuleb aasta kohta 30 uut tuberkuloosi juhust, millest 54,3 % haiguse ajal ja 45,7 % peale surma registreeritud.

Suremust vähk t õ p p e tuli ette 1926.a. -11, 1927a. -10 ja 1928.a. -13 juhust. Surnutest oli 17 meest (50 %) ja 17 naist (50 %).

N a k k u s h a i g u s t e liikumise kohta 1923-1929.a. annab ülevaate tabel N.33. ~~Andmed puuduvad 1928.a. kohta.~~ Suuresti on kasvanud hakkushaigete arv 1929.aastal, tõustes kahekordseks võrreldes 1927.a. ja kuuekordseks võrreldes 1924 ja 1925 aastaga. Iseäranis palju on morbilli ja typhus abdominolis'e juhuseid.

Registreeritud s u g u h a i g u s t e liikumisest 1925.a. -1928.a. annab ülevaate tabel N.35. Tabelis N.34 on toodud andmed arstiabi tarvitamise kohta suguhaiguste puhul. Tabelitest on näha, et haigete arv iga aastaga suureneb. See asjaolu oligi tõukeks linna kombilusvalve koha asutamisele 1927.a. Sellest ajast peale kuuluvad kombilusvalve alla kõik naised, kes and müüvad, või kes suguhaiguseid levitavad. Kontrollist vabaneda võib ainult abiellumisel, või eluviisi parandamisel 6 kuu jooksul. Valvealused on kohustatud üks kord nädalas arstlikul järelvaatusel käima, mille tagajärjed neile kaasaantavasse (v. lisa N.28) raamatusse sissekantakse. Möödunud 3 aasta jooksul on olnud ainult 4 vabanemise juhust kontrolli alt eluviisi parandamise tõttu. Kõik järelvalve alla võetud, peale kahe, põdesid suguhaigust. 1929.a. registreeritute kohta on andmed tabelis N.36 toodud. Aasta jooksul on vabastatud kontrolli alt 3 korraliku töölehakkmise tõttu, 1 on abiellunud ja 3 surnud. Uusi on aasta jooksul registreeritud 5. Luesi haigeid oli valvealuste hulgas 5, kelledest üks 17.a., üks 18.a. ja kolm 26 - 30.a. - l-sel juhlil 1930.a. oli registreeritute arv 31. Kombilusvalve koha kasutada oli Linnavalitsuse majas 2 tuba,

kuid 11. oktoobrist 1930.a. peale asub ta Linnahaigemaja hoovis, väikeses majakeses.

Huvitav on see asjaolu, et Rakveres asuvad s õ j a v ä e o s a d olid 1928.a. suguhaiguste rohkuse poolest, võrreldes teiste garnisoonidega, esikohal. Lues I tuli ette 2,08 % ja gonorrhoea acuta 4,38 % keskmiseat koosseisust. Tallinna ja Tartu garnisoonides olid need arvud mitukorda vähemad.

Loomataudid on linnas üsna haruldased. Linnas on üks loomataudide kliinik, mis asutati 1927.a. Linnaga seotud loomataudide osakond on linnas ka olemas. Linnas on ka üks loomataudide laboratoorium, mis asutati 1927.a. Linnas on ka üks loomataudide inspektor, kes vastutab loomataudide eest. Linnas on ka üks loomataudide inspektor, kes vastutab loomataudide eest. Linnas on ka üks loomataudide inspektor, kes vastutab loomataudide eest. Linnas on ka üks loomataudide inspektor, kes vastutab loomataudide eest.

Linnas on ka üks loomataudide inspektor, kes vastutab loomataudide eest. Linnas on ka üks loomataudide inspektor, kes vastutab loomataudide eest. Linnas on ka üks loomataudide inspektor, kes vastutab loomataudide eest. Linnas on ka üks loomataudide inspektor, kes vastutab loomataudide eest. Linnas on ka üks loomataudide inspektor, kes vastutab loomataudide eest.

LOOMATERVISHOID.

Koduloomade arv linnas oli 1929.a. järgmine: hobuseid 156, lehmi 150, lambaid 220, sigu 1100 - 1200, kitsesid 20, eesleid 1 ja koeri 359. Looma tervishoidline personaal - 2 loomaarsti ja 1 loomaveisker. Nende tegevuspiirkonda kuulub ka linna lähem ümbrus raadiusega kuni 20 kilomeetrit.

Loomaravilaid on linnas üks, nimelt Rakvere l o o m a k l i i n i k (v. alb. N.35). Kliiniku hooned, mis ehitati 1925.a. lõunapoolsele linnaservale, on linna kasvamise tõttu jäänud nüüd kaugemale linna sisse. Ruumid on täiesti ajakohased ning tarviliku sisseseadega, ja kliinik kuulub parimate loomaravilate hulka Eestis. Mahutavus 10 suurt looma. Väikeste loomade jaoks ruume ettenähtud ei ole. Personaal koosneb loomaarstist, loomaveiskerist ja teenijast. 1929.aasta jooksul on ambulatoorset ravi saanud 886 hobust, 285 veist, 2 lammast, 65 siga ja 25 koera. Statsionaarvel arstimisel oli samal ajal 62 hobust ja 10 veist.

Loomataudi juhuseid on linnas vähe ette tulnud. Malleust, antraxi ja tuberkuloosi möödunud 10 aasta jooksul registreeritud ei ole. Viimane malleus'e juhus oli 1919.aastal. Antraxi ja tuberkuloosi tuleb küll ette teistes Virumaa osades, viimast üsna sagedasti, kuid Rakveres ei ole neid registreeritud. Erysipelas suis esineb aga järjekindlalt, kuigi mitte ähvardava taudina (1930.aasta esimese 8 kuu jooksul on näit. registreeritud 5 ju-

hust, märtsis 1, juulis 3 ja augustis 1 juhus) Abortus enzooti-
cuse juhuseid on 1928.a. registreeritud 1. Tüüfuse levimist loo-
made läbi märgata ei ole ning vastavaid bakterioloogilisi ja se-
roloogilisi uurimisi viimase 10 aasta jooksul tehtud ei ole.

Linna k a r j a m a a on väga halb, madal ja ro-
huvaene ning ei võimalda lehmadele küllaldast toitmist suvel.

Mõne aasta eest asutatud Rakvere L o o m a k a i t-
s e s e l t s i l on umbes 180 liiget. Selts on omale üles-
andeks teinud koduloomade, niisama ka teiste kasulikkude looma-
de ja lindude eest hoolitsemise. Selleks on väljatöötatud looma-
kaitse määrus (v. lisa N.30), mis linnavolikogu poolt 30 mail
1929.a. vastu võetud ja sundmäärusena maksma pandud. Seltsi poolt
muretsetakse laululindudele puure, laotatakse loomakaitseesse puu-
tuvat kihutuskirjandust j.n.e. Seltsi juures asub ka noorte ring
200 liikmega.

XII. ÜLDKOKKUVÕTE.

Kui käesolevas kirjatöös vaadelda üksikuid peatükke, siis võib tähelepanna, et paljud tähtsad tervishoidlised küsimused veel lahendust ootavad. Linnavalitsus on viimasel ajal küll agaralt asunud tervishoidliste olude korraldamisele, kuid tagajärjed ei ole siiski kõigiti rahuldavad. Tundub kindla ja asjatundliku tegevuskaava puudumine. Selletõttu on mõned vähema tähtsusega korraldused (turkaubamaja ehitamine) esijoones läbiviidud, kuna olulisemad küsimused on pidanud järke ootama (haigemaja ehitamine); või nad on ka vast hoopis välja jäetud (roiskvee kanalisatsioon, veevärk, saun). Majanduslised põhjused siin otsustavat mõju avaldanud ei ole.

P u h t u s e järele majahoovides, uulitsatel ja platsidel valvab tervishoiu osakond koos tervishoiu komisjoniga, kellele viimasel ajal veel lisaks on valitud tervishoiu kuraatorid. Tervishoiu komisjonis on 4 arsti (50 %), kuid kuraatorite hulgas ei ole ühtgi eriteadlast tervishoiu alal. Seepärast jääb küsitavaks, kui palju suudavad ametisse seatud kuraatorid seisukorda parandada. Kui võtta, näiteks, selle olulise küsimuse, kui võrd saab maapind ja ühes sellega ka kaevuveed reostatud maa sisse imbunud mustuse läbi, siis ei oska võhik siin midagi peale hakata. Piirduda ainult nõudmisega, et uulitsad ja majahoovid oleks korralikult puhitud, on liiga vähe kõikide pahede kõrvaldamiseks. Sundmääruse järele peavad mustuseaugud, mis halba mõju avaldavad umbruskonna kaevuvete peale, olema veekindla ehitusega. Seda küsimust ei ole aga kunagi uuritud (mõni üksik juhus väljaarvatud), kuigi asja selgitamine siin hädavajalik on.

R o i s k v e t e k a n a l i s a t s i o o n v ö r -
g u e h i t a m i n e o l e k s s u u r e t ä h t s u s e g a . S e l l e t e o s t a m i s e k s v ö i k s k a e -
v a t a 2 p e a m a g i s t r a a l i r ö ö b i t i S o o l i k a o j a l e , p i k k u s e g a u m b e s 4 k l m .
L o o m u l i k l a n g u s (1 0 m t r) s e l l e m a a p e a l o n k ü l l a l d a n e . M a g i s t r a a l i d e
p u h a s t a m i s e k s v ö i k s t a r v i t a d a o j a v e t t . E n n e P a p i a r u j ö k k e j u h t i m i s t
t u k s r o i s k v e e d p u h a s t a d a b i o l o o g i l i s t e f i l t r i t e a b i l .

P r ü g i j a t o i d u j ä ä n u s t e v e d a m i n e l a h -
t i s t e l e k o h t a d e l e e l u m a j a d e j a t e e d e l ä h e d u s s e o n l u b a m a t u . T e a t a v a s -
t i p ü s i v e d n i i s u g u s t e s j ä ä n u s t e s m ö n e d m i k r o o b i l i i g i d (b a c . d y s e n t e -
r i e l F l e x n e r , b a c . p a r a t y p h i) k a u a e l u v ö i m e l i s t e n a j a v ö i v a d s a r n a s e s
o l u k o r r a s k e r g e s t i i n i m e s i i n f i t s e e r i d a . A u k u d e k a e v a m i n e v ä l j a v e e -
t a v a p r ü g i j a o k s n i i s a m a k a k a t m i n e m u l l a k o r r a g a e i n ö u a s u u r i k u l u -
s i d j a o n k e r g e s t i t e o s t a t a v .

T h u p u h t u s e e e s t h o o l i t s e m i n e l i n n a s o n h a l b .
K o r r a l i k k u d e s a u n a d e p u u d u s e l o n e l a n i k u d s u n n i t u d e n n a s t p e s e m a p e -
s u k ö ö k i d e s j a e l u r u u m i d e s , v ö i n ä d a l a t e v i i s i o l e m a h o o p i s p e s e m a t a .
A j a k o h a s e l i n n a s a u n a e h i t a m i n e o n m ö ö d a p ä ä s e m a t a v a j a d u s e k s s a a n u d .
K a u j u m i s b a s s e i n i j ä r e l e o n t a r v i d u s , k u i d s e l l e e h i t a m i n e v ö i k s k ü -
s i m u s e a l l a t u l l a e l l e s t e i s e s j ä r j e k o r r a s .

K o r t e r i o l u d , m i s 1 9 2 0 - 1 9 2 4 . a . o l i d v ä g a h a l -
v a d o n v i i m a s t e a a s t a t e j o o k s u l t u n d u v a l t p a r a n e n u d . P ö h j u s e k s o n
p e a s j a l i k u l t s u u r e l u m a j a d e j u u r d e k a s v . M a j a d e e h i t a m i s t s o o d u s t a s
v a b a d e e h i t u s k r u n t i d e t e k k i m i n e o t s e k e s k l i n n a l ä h e d u s e s , e n d i s e
m ö i s a m a a l a l e . K a e i j ä t n u d m ö j u a v a l d a m a t a r i i k l i s e e h i t u s l a e n u s a a -
m i n e k a s ü l i k k u d e l t i n g i m u s t e l . K u i g i v a e s e m a l r a h v a k i h i l v e e l p r a e g u -

gi (1930.a.) korraliku peavarju saamine suuri raskusi teeb, on kor-
terikriisüldiselt siiski oma teravuse täiesti kaotanud.

Erilise tähtsusega on linnas j o o g i v e e küsimus. Suures enamuses lahtistest kaevudest on vesi kollakat värvi ja hal-
va maitsega. Ammoniaagi ja salpeetrishappe sisalduvus laseb oletada
vee reostamist (peamiselt animaalse iseloomuga lagunemisproduktide
ja väljaheidete läbi). Rakverelastel on olnud korraliku joogivee
saamine alati põlevaks päevaküsimuseks. Lõpulikult võib asja lahen-
dada ainult veevärgi ehitamine. Senini ei ole aga tehtud mingisu-
guseid eeltöid, ega ka ettevõtetud vastavaid uurimisi. Seepärast ei
ole ka teada, missugustel tingimustel tuleks ehitus läbi viia, ja
kuivõrd sarnane ettevõtte linna kassat koormaks. On arvamist avalda-
tud, et kõlbulikku vett võiks saada Vallimäe piirkonnast. Kuid ka
siin peaks puurauk ikkagi läbistama moräänkihid ja nende all asuvad
paekivi- ja liivakihid. Alles siis võiks loota vett tarvilisel mää-
ral ja rahuldavate omadustega. Huvitav on siin võrdluseks tuua ka-
seväe puurkaevu, mille sügavus 111,1 mtr. Kaev asub Vallimäest um-
bes üks klm põhjapool väikesel kruusaseljakul. Veeandja kiht on eo-
fütoon-liivakivi (25-30 mtr) mis ilma järsu piirita üle läheb sinisa-
visse. Veeandmise võime kaevul on 2 lt/sek., nivoo langus 4 mtr. Vee-
värgi ehituse eeltöedena tuleks täpsalt uurida põhivete seisust Valli-
mäel ja katsepumpamise abil kindlaks määrata veehulk.

T o i t a i n e t e g a k a u p l e m i n e turul on
asetatud rahuldavasse seisukorda turukaubamaja ehitamisega. Liha ja
lihaproduktide müümiseks ja alalhoidmiseks on nõuetele vastavad ruu-

mid. Turuplatsil lahtistel laudadel lihamüümine on keel^atud. Linna laboratooriumi paigutamine turka^uubamaja hõlbustab müügile toodud liha järelvaatust ja või- ning piimaproovide uurimist. Toitainete keemiliseks uurimiseks ja võltsimiste kindlakstegemiseks ei ole kohapeal mingisugust võimalust. Uue haigemaja laboratooriumi korraldamisel peaks ka sellega arvestatama ja sisseeadet vastavalt täiendama.

L i n n a v a l g u s t a m i s e küsimus on ainult osaliselt lahendatud. Voolu saamine Kundast t^ooli viimastel aastatel korratu ja hind kõrge. Oma elektri jaama ehitamine on küll suurte kuludega seotud, kuid asjatundjate arvamise järele tasuks end ära majandusliselt praeguste vooluhindade juures juba lühema aja jooksul.

Koo o l i m a j a d e tervishoidline seisukord on üldiselt alla keskmise. Heas seisukorras on ainult õpetajate seminar (318 õp. - 17,3 %). Rahuldavaks võib pidada kõige kolme algkoolimaja ja reaalgümnaasiumi maja (949 õp. - 51,6 %). Halvad on Ühisgümnaasiumi, Zeeh tütarlaste kommertsgümnaasiumi maja ja Saksa eragümnaasiumi maja (573 õp. - 31,1 %). Sellest on näha, et ligi 1/3 kõigist Rakvere õpilasist töötab halbades kooliruumes. Koolipingid omas suures enamuses ei vasta nõuetele.

Koolimajade probleemi kavatsetakse järgmiselt lahendada. Et seminar sulgemisele on määratud, ja seetõttu ruumid lähemal ajal vabanevad, siis on Maavalitsuse Haridusosakonna juhataja esitanud Maavolikogule, niisama ka Linnavalitsusele kava, mille järele Poeglaste Reaalgümnaasium ja Linna Ühisgümnaasium saaksid ühendatud ja üleviidud seminariruumesse. - Zeeh tütarlaste kommertsgümnaasium töötab erakoolina, saades riigilt toetust. Seda toetust on hakatud vähendama

ja kavatsetakse tulevikus hoopis ära jätta. Sellega oleks arvatavas-
ti ka selle kooli sulgemise küsimus otsustatud. Saksa eragümnaasiumi
tarvis ehitatakse maja, ja lähemal ajal saab see kool täiesti korra-
likud ruumid. Algkoolid jäävad praegustesse ruumidesse, mis üldiselt
rahuldavas seisukorras. Kutsekoolid võiksid asuda peale koondamist va-
banenud keskkoolide ruumidesse. Puuduseks selle kava juures oleks see,
et seminar kesklinnast liiga kaugel (2-3 klm) asub, ja juurepääs sinna
on sügisel ja kevadel porisel ajal ning talvel lume tõttu raskenda-
tud.

T ö ö l i s t e tervishoiu alal väärib erilist tähe-
lepanu Rakvere Ühise Haigekassa tegevus. Oma organisatsiooni niisama
ka abiandmise korralduse poolest on see üks parematest haigekassadest
Eestis.

H a i g e m a j a ehitamisega on üks teravamaid päeva-
küsimusi lahendust leidnud. Kuni senini transporteeriti suurem osa
haigeid Tallinna ja Tartu ja seda nimelt korraliku haigemaja puudu-
mise tõttu kohapeal. Uue haigemaja valmimisega kavatsetakse praeguseid
ruume kasutada nakkushaiguste osakonna jaoks. Kava järele peaks ehi-
tatav haigemaja saama täiesti nõuetele vastav, kuigi ta ette nähtud on,
võib olla, liiga väikese voodite arvuga. ✓

L a s t e t e r v i s h o i u alal on Virumaa Laste-
kaitse Ühingul suured teened. Kõige sellega, mida eelpool kirjelda-
tud, ei taha aga Ühing veel piirduda. Praegu (okt. 1930. a.) on teoksil
hinnata lõunasöökide väljaandmine puudustkannatavaile lastele. Ehitatav
Lastekodu töötab saada üheks tähtsaks asutuseks tulevaste põlve-
de kasvamise ja arendamise alal.

A r s t i d e arv on viimaste aastate jooksul näi-
tanud suurt tõusu. Ühe arsti peale tuli 1929.a. keskmiselt alla ka-
he visiidi päevas (51 v.kuus). Kui arvata keskmiseks visiidi hin-
naks 1,5 krooni, siis võib saada ettekujutust arsti keskmisest tee-
nistusest. Tähelepanu äratav kallimate aparaatide puudumine prakti-
seerivatel arstidel. Mikroskoope, näiteks, omavad ainult 22,2 % kõi-
gist arstidest. Palgalistel kohtadel on ~~hastis~~^{6 arst}, ülejäänud 12 ela-
tab end ainult erapraktikast. ✓

H a i g u s t e s t väärivad erilist tähelepanu tuber-
kuloos ja suguhaigused. Kuna esimene möödunud aastate kestel enam
vähem ühesugustes piirides püsib, näitavad suguhaigused kohutavat
tõusu. Kohalikud sõjaväe osad on suguhaiguste rohkuse poolest, võr-
reldes teiste garnisoonidega, tõusnud 1928.a. esikohale. Linnavalit-
sus on küll energilisi abinõusid tarvitusele võtnud suguhaiguste
vastu võitlemiseks, kuid märgatavaid tagajärgi ei ole see suut-
nud veel anda.

N a g u kõigist käesoleva kirja-
töö andmeist näha, on tarvis veel väga
palju, püsivat tööd selleks, et tõs-
ta Rakvere tervishoidulist seisukor-
da ajakohaste nõueteni. Peab lootma,
et Linnavalitsus selle raske ja vas-
tutusriikka ülesandega ajajooksul
toime saab, kui ta asja tõsiselt võtab
ja uuendusiteostab kavakindlalt ja
asjatundlikult.

KIRJANDUS.

1. Weyls Handbuch der Hygiene - Autor Prof.Dr. Gärtner, Leipzig, 1919.
2. Virumaa. Koguteos. Toimet. E.Rosenberg. Rakveres 1924.
3. Rahvastik ja Tervishoid Eestis . Riigi Statistika Keskbüroo väljaanne 1930.
4. Haridus Eestis Riigi Statistika Keskbüroo väljaanne 1924.
5. 1922.a. üldrahvalugemise andmed -Viru maakond. Riigi Statistika Keskbüroo väljaanne 1924.
6. Määrused õnnetuste ärahoidmiseks.Eesti Töoliste Kinnitushisuse väljaanne 1922.
7. Hydrogeologische Verhältnisse Estlands von J.Kark.
18. Töoliste tervishoid. H. Reiman.
9. *Курс анатомическогъ химии. Ф. П. Тreadwell.*
Търелогъ с ушмаро немискаро узганис. Рума 1924.
10. *Психологичко ро немискаро. Д-р Ауг. Гартнер*
Търелогъ с ушмаро гонорискаро и учупавискаро немискаро узганис.
С.-Петербургъ 1911г.

Annals
i
473553